

Vesztróczy Zsolt „A Felvidék”

Egy szlovák–magyar röpiratváltás az 1870-es években

EZERNYOLCSÁZNEGYVENBEN a szlovák nemzetiségi törekvések megítéléséről egy nemzetközivé terebélyesedő sajtóvita robbant ki hazánkban, amelyben részt vett az akkori politikai élet csaknem minden fontos szereplője. Az 1870-es évek második felében ismét sor került egy hasonló összecsapásra, de ez már nem vetett akkora hullámokat, mint a reformkori. Ráadásul ennek már csak két szereplője volt, a magyar Grünwald Béla és a szlovák Michal Mudroň, akik azonos című röpiratukban, *A Felvidék*-ben szintén a szlovákkérdésre keresték a választ a dualista Magyarországon.

A kiegyezést követően a szlovák kulturális és oktatási infrastruktúra más nemzetiségekéhez, például a szerbekéhez, a románokéhoz vagy az erdélyi szászokéhoz viszonyítva meglehetősen gyenge volt. 1863 óta működött a *Matica slovenská* nevű irodalmi egyesület, valamint három szlovák középfokú oktatási intézmény, a turócszentmártoni és nagyrőcei evangélikus, illetve a znióváráljai katolikus gimnázium, de emellett a szlovákok segédnyelvként több helyen is használták a felföldi gimnáziumokban. Az 1868-as nemzetiségi törvény is komoly lehetőségeket biztosított a továbblépésre, de a korabeli magyar nemzetiségpolitikai gyakorlat miatt ennek éppen az ellenkezője következett be. Az 1870-es években ugyanis a már létező intézményeket felszámolták, újabbak létrehozását pedig a nemzetiségi törvény nyújtotta lehetőségek ellenére sem engedélyezték. A szlovák intézményrendszer elleni támadás értelmi szerzője és fő kivitelezője Grünwald Béla zólyomi alispán volt.

Grünwald Béla

Grünwald Béla 1839. december 2-án született Szentantalon (Svätý Anton). Anyai ágon szlovák, apai ágon pedig német származású volt.¹ Később jogi tanulmányokat folytatott Párizsban, majd Berlinben és Heidelbergben. Politikai

¹ Svetozár Hurban Vajanský egy 1888-as írásában a legfőbb magyarosítóknak nem a tősgyökeres magyarokat, hanem az idegen eredetű elmagyarosodott családokat tartja és többek között idesorolja Grünwald családját is. POLÁNYI, 1987. 100.

karrierje 1868-ban kezdődött, amikor Zólyom megyében főjegyző lett, majd rá két évre alispánná választották. A besztercebányai püspök, Ipolyi Arnold személyében komoly támogatóra tett szert, aki egyben fontos összekötő kapcsolatot is jelentett számára a főváros felé.²

Grünwald első nagyobb, elméletibb jellegű, de már a nemzetiségekkel foglalkozó írása az a cikksorozat volt, amely *Felsőmagyarországi levelek a magyar nemzetiséghez* címmel jelent meg a Rákosi Jenő szerkesztette *Reformban*. Ebben Grünwald először fejtette ki azt a nézetét, miszerint a magyar nemzetiség 1860 óta folyamatosan tért veszít, mivel „passzív és tehetetlen”, energiáját a belső küzdelmekre fecsérli, politikai alapeszméje pedig nincs. Ugyanakkor a kiegyezés óta a magyaroknak minden eszköz a kezükben van és mégsem tesznek semmit, holott Európában az „államképzés”-ek most zajlanak, „mely szerint az államban bizonyos népegységi géniusa legyen uralkodó, az állam egy népfaj egységi géniusának organikus alakja legyen”. Grünwald megoldásként az asszimilációt ajánlotta.³

Tevékenysége kapcsán szlovák részről legtöbbször a három gimnázium bezárását szokták emlegetni, amely máig a legnagyobb dualizmus kori nemzetiségi sérelmek közé tartozik, holott Grünwald már megyei politikusként is számos hasonló intézkedést fogatosított. A besztercebányai királyi katolikus főgimnázium esetében például éppen ő kezdeményezte a vallás- és közoktatásügyi miniszternél, Eötvös Józsefnél Martin Čulen igazgatónak és társainak eltávolítását az intézményből, amire 1867 márciusában sor is került, az iskola pedig a továbbiakban szlovák szempontból elvesztette korábbi jelentőségét.⁴ Grünwald volt a fő patrónusa a Kubányi Károly által szerkesztett *Svornost* nevű, magyarbarát szlovák újságnak is, amely 1873–1876 között jelent meg Besztercebányán.⁵ Grünwald emellett alispánként is többször beszámolt a régió nemzetiségi viszonyairól Tisza Kálmán miniszterelnöknek, aki nagyra értékelte a kapott információkat.⁶

² LACKÓ, 1987. 32–47., PÓK, 1991. 216. Grünwald nemzetiségpolitikai nézeteinek összefoglalására lásd BAKA, 1990. 86–106., SZARKA, 1995. 22., 71.

³ GRÜNWARD, 1872a. 1–2., GRÜNWARD, 1872b. 1., GRÜNWARD, 1872c. 1–2.

⁴ ŠTILLA, 1983. 36–37.

⁵ ČULEN, 1931. 27–28., Tisza Kálmán levelei Grünwald Bélához. OSZK Kézirattár, Levelestár. Fol. 10., KEMÉNY G., 1954. 428.

⁶ Tisza egyik levelében például megköszöni Grünwald „érdekes és részletes jelentéseit a fel-földi megyék viszonyairól”, máskor pedig a szlovák sajtóban megjelent anyagok fordítását és elküldését, mivel saját bevallása szerint rendkívül fontosnak tartotta, hogy „a szláv sajtó irányáról biztos kéz által értesítve legyenek”. Tisza Kálmán levelei Grünwald Bélához. OSZK Kézirattár, Levelestár. Fol. 10.

Ezen tevékenységének köszönhetően a *Národnie Noviny* 1874. április 18-i számában azt írták róla, hogy „a magyar kormányról mégiscsak feltételezhető, hogy egy kissé más fogalmai vannak ama bizonyos ünnepektől magyar *Rechtsstaat*-ról, mint a zólyomi alispánnak, aki jogról és igazságról alkotott fogalmaival abszolutisztikus Nagy Inkvizítornak való, nem pedig alkotmányos hivatalnoknak”.⁷

A három szlovák gimnázium elleni kampányt Grünwald 1874. április 15-én Besztercebányán, a Zólyom megyei közgyűlésen alispánként elmondott beszédével indította el. Hatására a testület felirattal fordult a vallás- és közoktatási miniszterhez, Trefort Ágostonhoz, hogy „méltóztassék e három hazaellenes szellemű tanintézet megszüntetése vagy teljes átalakítása iránt mielőbb intézkedni”, amivel „megóvná a felvidék tót ajku ifjúságát a hazaellenes szellem befolyásától s halálos csapást mérne a felvidéki pánszlavizmusra”.⁸ A kezdeményezéshez az ország törvényhatóságai nagy számban csatlakoztak, Trefort pedig a nyomásnak engedve végül bezáratta a három szlovák gimnáziumot.⁹

A *Matica slovenská*, az ellene irányuló sorozatos támadások miatt 1873. január 15-én emlékirattal fordult Szlávy József miniszterelnökhöz. Ebben külön kiemelték, hogy ez „tudományos és irodalmi egylet”, nem pedig politikai, és segítséget kértek a kölcsönös bizalom megújításához, de ez csak ideiglenes haladékot jelentett számukra.¹⁰ Az egyesület felszámolásához végül Martin Čulen zágrábi beszéde szolgáltatta az ürügyet, aki az ottani egyetem megnyitásakor a „*Matica slovenská* által reprezentált hárommilliós szlovák nemzet nevében” üdvözölte a horvátokat.¹¹ Az egyesülettel kapcsolatos álláspontját Grünwald abban a levélben fejtette ki, amelyet Zólyom megyei alispánként írt Szapáry Gyula belügyminiszternek 1874. december 8-án. Álláspontja szerint ez „politikai tevékenységet fejt ki, s majd nem kizárólag a politikával foglalkozik”. Tevékenysége „nem tudományos művek kiadásában, hanem politikai irányzatú naptárok, röpiratok, hírlapok és egyéb nyomtatványok kiadásában áll, befolyást gyakorol a szellemekre, s leginkább a magyar történet meghamisítása, s kiadványainak

⁷ KEMÉNY G., 1954. 428.

⁸ RUTTKAY, 1939. 89.

⁹ Grünwald szerint Trefort először ellenállt, és azt mondta, hogy „ő sohasem fog művelődési intézetet bezáratni”. Hónapokkal azután, hogy erre mégis rákényszerült, egy alkalommal éppen Grünwald előtt indulatosan kifakadt, mondván „ha még tudnak valami rossz gymnasiumot, szóljanak. Én rögtön bezáratom; én bezáratok minden gymnasiumot.” GRÜNWALD, 1878. 145–146.

¹⁰ KEMÉNY G., 1954. 386–391.

¹¹ STILLA, 1983. 135. Van olyan vélemény is, amely szerint a felosztatás valójában Frantisek Sasinek beszédének volt köszönhető, de ezt a fent bemutatott források egyértelműen cáfolják. BELLO, 1997. 46., WINKLER, 1997. 200.

magyar ellenes iránya és szelleme által hat kártékonyan”.¹² A probléma megoldásaként a *Matica slovenská* feloszlátását javasolta, ennek közvetlen okául az ominózus Čulen-idézetet és az azt helyeslő november 4-i választmányi ülés határozatát jelölte meg.¹³ A *Matica slovenská* működésének felfüggesztését elrendelő minisztertanácsi ülésen, 1875. április 1-én Tisza Kálmán belügy-miniszter a grünwaldi érvelés szellemében szintén arra hivatkozott, hogy a *Matica* alapszabályaival ellentétesen politikai tevékenységet folytat.¹⁴ Az egyesület elleni vizsgálattal megbízott kormánybiztos, ifj. Justh József 1875. július 11-én kelt jelentése szerint a szervezet „nem csak irodalmi téren működni, hanem a politikain is befolyást gyakorolni kívánt”, és „számos határozatai ellentétben állnak az alapszabályokkal”. A zágrábi esetet pedig úgy ítélte, meg, hogy a *Matica* küldöttei ott „nem egy tudományos intézethez méltó eljárást követtek, hanem inkább politikai tüntetéseket idéztek elő, a miért is mindig a maticza dicséretében részesültek”. Az egyesület feloszlátását elrendelő, 1875. november 9-én kelt belügyminiszteri rendelet szintén megismételte ezeket az indokokat. Mivel ezekben a forrásokban a grünwaldi érvrendszer sokszor visszaköszön, így ő tartható a *Matica* elleni fellépés értelmi szerzőjének.

Magyar részről ez az akció, a három szlovák gimnázium bezárásához hasonlóan nagy támogatásra talált, Gáspár Imre részéről mégis volt ellenvélemény. Ő nem kívánta a *Matica* feloszlátását, mivel úgy vélte, hogy ennek „megvan a maga hivatása, ezt könyvei s gyűjteményei által a felföldön mindenestre teljesíti; másrészt azonban vezetői annyira összefüggének az illető hazaellenes üzemekkel, hogy nevök az állammal szemben elég garantiát nem nyújtnak”. Gáspár a megoldást abban látta, hogy a „felföldi intelligencia tömeges részvét által amaz elemeket kiszorítsa, s a hasznos, sőt szükséges intézetet helyes irányba vezesse, eszközeit így

¹² A *Matica slovenská* egyesületre vonatkozó anyagok. OSZK Kézirattár, 1885. Fol Hung. 11–12. A jelentés emellett még kiemelte az egyesület korábbi működésének bizonyos elemeit, az ösztöndíj rendszerét és az általa kiadott, történelmi tárgyú írások szellemiségét is. Uo. 12–34.

¹³ „A *Matica* helyeselte kiküldötteinek föllépését Zágrábban, azt magáévá tette, s így nyilván állépte azokat a határokat, melyek között alapszabályai értelmében mozognia kell; mint irodalmi egyesület nyilvános ünnepélynél egy nemzet képviselőjeként szerepelt s politikai ennunciatiokat tett és ez oly tény, melyet egy rendezett országban sem tűrnek meg a törvény iránti tisztelet fenntartása érdekében. [...] Így a *Matica* maga szolgáltatotta a fegyvert saját megsemmisítéséhez. Annyi bizonyos, hogy ily kedvező alkalom még nem nyílt a pánszláv izgatás fészékének megsemmisítésére. Nagy kár volna a hazára, ha ez alkalmat fel nem használnók, hogy véget vessünk a haza ellenes izgatás e legutolsó és veszélyes eszközének.” – Lásd a Függelékét.

¹⁴ KEMÉNY G., 1954. 508., 510–511.

értékesítse”, ami a későbbi szlovák közművelődési egyesületek működésének irányába mutat.¹⁵

Grünwaldra német egyetemeken folytatott tanulmányai során komoly hatást a német államfilozófia gyakorolt. Ez leginkább abban a törekvésében mutatkozott meg, hogy a nemzetiségi, elsősorban szláv mozgalmakat a megyei autonómia felszámolásával és erős, centralizált állami közigazgatással szorítsa vissza, amit élete végéig szorgalmazott.¹⁶ Ezzel kapcsolatos álláspontját, amely nagyban eltért a korabeli politikai elit megyével kapcsolatos nézeteitől, a *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség* című művében fejtette ki. Grünwald szerint az állam válságban van, megoldásként pedig a „*magyar nemzetiség*”, vagyis a mai értelemben vett magyar nemzet megerősítését javasolta, mivel a „*többi népfaj nemzetiségi törekvése ellenben szükségkép az állam decompositiójára vezet*”, mert ezek „*az államot negligálják, melyek az államon kívül eső súlypontok felé gravitálnak, melyek felhasználnak minden eszközt, hogy a magyar állameszme hatalmát gyöngítsék s ez által az állam szétbomlását előidézzék*”.¹⁷ A magyar nemzet és állam összekapcsolódását létkérdésnek tekintette, mivel az előbbi fennmaradását attól gondolta függeni, „*ha sikerül neki a magyar államot fenntartani – s ez az állam csak úgy állhat fenn, ha magyar lesz*”. Ennek alapfeltételeként viszont olyan közigazgatást javasolt, hogy az „*képes legyen leverni minden tényezőt, megghusítani minden törekvést, mely a magyar nemzetiség fő érdeke, az állam fennállása ellen van irányulva*”.¹⁸ Álláspontja szerint viszont ezzel éppen ellentétes tendencia volt tapasztalható, mivel 1860-tól kezdve az országban a magyarok térvesztése folyamatos volt, több terület pedig erkölcsileg már elszakadt az országtól, miközben a magyarok egymással marakodnak.¹⁹ A gondokat csak tovább fokozza, hogy a közigazgatás, amely normál körülmények között a konszolidáció eszköze lehetne, nagyrészt „*particularistikus szűkebb körök s gyakran államellenes elemek kifolyása s azoknak befolyása alatt áll*”.²⁰ Grünwald a megoldást abban látta, hogy „*az állami közigazgatás kezelésére hivatott közegek választását nem szabad a megyékre bízni, hanem*

¹⁵ KEMÉNY G., 1954. 507–508.

¹⁶ LACKÓ, 1986. 31–33.

¹⁷ GRÜN WALD, 1876. 52–53.

¹⁸ GRÜN WALD, 1876. 54–55.

¹⁹ GRÜN WALD, 1876. 56–60.

²⁰ GRÜN WALD, 1876. 56–60., 78.

ezen jogot az állam kormányára kell ruházni”,²¹ így pedig a megyei tisztikar a kormány támogatója, nem pedig az ellensége lesz.²²

Bár az 1871-es közigazgatási reform már szűkítette a megyék hatáskörét, majd 1876-ban felállították a megyei közigazgatási bizottságokat és a kormánytól függő főispánok jogkörét is növelték, Grünwaldnak ez nem volt elég. Miután a megyék közigazgatási reformját a Szabadelvű Párt soraiban nem sikerült keresztülvinnie, 1880-tól az Egyesült (Mérsékelt) Ellenzék tagja lett, majd – onnan ugyanezen okból kiválva – a történetírás felé fordult.²³

Grünwald kormánypárti képviselőként másik komoly politikai vereségét a magyar nyelv tanításáról szóló törvényjavaslat vitája során szenvedte el 1879-ben, amikor módosító indítványt terjesztett be a kormány javaslatához. Grünwald azt szorgalmazta, hogy „a vegyes ajkú lakossággal bíró községekben tanítási nyelvuil a magyar nyelvet hozzuk be”, ezért e községekben „a tanítási nyelvet a népiskolákban a vallás- és közoktatásügyi minister ur határozza meg”. A kormány képviselőjében Baross Gábor előadó ezt azzal utasította el, hogy „minden egyes felekezetnek tanítási nyelve a saját anyanyelve”, Grünwald pedig „a magyar nemzetiség megőrzését nem a magyar nyelv ápolásában, hanem a nem-magyar magyarosításában véli feltalálhatónak”. Másrészt úgy vélte, hogy ezzel „kifejezést adunk ugyan egy nagyszabású magyarosítási eszmének, de nem leszünk képesek azt végrehajtani, egyfelől alkalmas tanító hiányában, másrészt egyenesen elzárjuk az idegen ajkúak előtt az iskolát”, míg Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter anyagi okokra hivatkozva mondott nemet.²⁴

Grünwald parlamenti képviselőként sem feledkezett el a szlovákokról, így a nyolcvanas években két magyarosító egyesület munkájába is bekapcsolódott.

²¹ GRÜNWARD, 1876. 88.

²² GRÜNWARD, 1876. 87–92.

²³ KOZÁRI, 2003. 286–298., LACKÓ, 1986. 51–61., 67–72., 90–95., 105–107. A Grünwald-féle megyerendezés ötletét Mikszáth a következőképpen értékelte: „Utána Grünwald Béla szólt hosszán, szellemesen, Ez az egy témája van – szokták mondani ellenségei a kormánypárton, valahányszor kitűnő beszédet mond a centralizációrul. [...] Grünwaldnak hatalmas, kidomborodó politikai egyénisége van, csakhogy [...] nem bírja beilleszteni a magyar közszellem keretébe. [...] A mai beszéde is azért nem hatott minden szépségei és magas államférfiúi nívója dacára, mert (hogy tovább szövjük Tisza gróf hasonlatával) nem pártolja sem a fehér haját, sem a feketét, hanem egy külön parókát akar a nemes vármegyének. Paróka párt pedig nincs”. MIKSZÁTH, 1978. 143. Mocsáry Lajos úgy értékelte, hogy Grünwald „nem tagadta meg most sem azon nézetét, hogy az államnak a nemzetiségek ellen kell koncentrálni minden erőt. [...] Nála e felfogás valódi dogmává tömörült, mert nem tudott tíz szót mondani a képviselőházban anélkül, hogy azokat az állami nagy czélokat elő ne hozta volna”. MOCSÁRY, 1886. 15–16.

²⁴ N. N., 1878a. 388., 391–395., 400–401.

Először elvállalta a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (FEMKE) Zólyom megyei választmányának megszervezését, de ettől visszalépve végül csak a választmány tagja lett.²⁵ 1885-ben pedig Császka György püspökkel együtt részt vett a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület megalakításában, ahol szintén bekerült a választmányba.²⁶ Míg a FEMKE ekkor még a magyar nyelv és kultúra terjesztése révén a nyelvi-etnikai asszimilációt képviselte, addig a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület a szlovák nyelvű, hazafias irodalom és kultúra terjesztésével az érzelmi-politikai magyarosítás programjáért szállt síkra – bár voltak olyan álláspontok is, hogy ez csak előkészítő fázist jelentett a további asszimiláció számára. Ennek kritikáját Mocsáry Lajos találóan úgy fogalmazta meg, hogy „*úgy-e tót nyelven akarjátok magyarosítani a tótokat*”.²⁷

A dualizmus korának egyik leghíresebb vitairata: „A Felvidék”

Bár Grünwald életében mind politikusként, mind történészként több könyvet, röpiratot, tanulmányt és újságcikket is megjelentetett, a legnagyobb hatást az 1878-ban megjelent *A Felvidék* című művével gyakorolta. Grünwald ebben részletesen kifejtette a szlovákkérdés megoldásának általa követendőnek vélt módját, aminek hatására neve a magyarosító politika szinonimájává vált a szlovákok, de nem egyszer a magyarok szemében is. Ugyanakkor *A felvidék* korábbi írásaihoz (*Felsőmagyarországi levelek a magyar nemzetiséghez*, 1874. december 8-i levele Szapáry Gyula belügyminiszterhez, *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség*) képest nem hozott gyökeresen újat, így ez „mindössze” a grünwaldi eszmekör összegzésének tekinthető.²⁸

²⁵ N. N., 1884a. 56., N. N., 1884b. 75–76. Jozef Škultéty egy ekkor született írásában a FEMKE vezetőit, így Grünwaldot is a „szlovák nép elleni háború generálisainak”, vagyis „*Don Quijoték*”-nak nevezte. ŠKULTÉTY, 2003. 39.

²⁶ N. N., 1885. 30.

²⁷ MOCSÁRY, 1958. 528.

²⁸ E terület elnevezése Felföld vagy Felvidék formában létezett és az Alsó- és a Felső-Magyarország északi, hegyes területeit jelentette. Ebben az értelemben használták már a XV. század második felétől. A terület északi és nyugati határait a Kárpátok, a délit a Kisalföld, illetve a Börzsöny, Cserhát, Mátra, borsodi Bükk és Eperjes-Tokaji, vagyis a mai Zempléni-hegység, a keletit pedig az Ondava jelentették. A kifejezés értelme az első világháborút követően jelentősen átalakult, attól kezdve már nem egy földrajzi területet, hanem egy politikai egységet jelentett, Szlovákiát. BÁN, 1989. 131–132., BAK, 1997. 33–35. Grünwald szerint ezalatt „*Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turóc, Bars, Hont,*

Grünwald saját bevallása szerint felvilágosító célzattal írta művét. Álláspontja szerint ugyanis a magyar politikusok a csehekkel és az oroszokkal ellentétben nem ismerik, éppen ezért elhanyagolják ezt a régiót, a magyar lakosság többsége számára pedig mindössze néhány jellegzetes, szlovákok által űzött foglalkozást (pl.: arató, cséplő, drótos, üveges stb.) jelent. Ráadásul elfeledkeznek arról, hogy az ország északi határai mentén élő mintegy 1,6 millió szlovák a magyar állam lakosságának 1/7-ét jelenti, akik „*nagy segítségünkre lehetnek, ha egyek velünk, de nagy veszéllyel fenyegetnek, ha ellenségünk*”-ké válnak, ezért önvédelmi harcot kell indítani a magyarság érdekében.²⁹

Grünwald a magyar nemzet történelmi fejlődésének áttekintésével kezdi könyvét, amely véleménye szerint három évszázados nyomorúság után a XIX. században lépett új fejlődési szakaszba. Más népekkel ellentétben viszont itt a „*nemzet teste s az ország határai között nagy hézagok tátongnak, melyeket nem képes kitölteni*”, vagyis „*fenntartani magát uralkodó elemként az önálló magyar államban*”. Grünwald megoldásként azt javasolta, hogy „*töltsük be ezt az államot legvégső határáig, foglaljuk el benne azt az állást, melyet elfoglalni számunk, vagyoni, erkölcsi túlsúlyunk, történelmi jelentőségünknel fogva elfoglalni jogosítva vagyunk*”.³⁰

Grünwald szerint ehhez arra volna szükség, hogy a magyarok száma nőjön „*az idegen elemek assimilatioja által*”, de ezt szerinte csak úgy lehet elérni, ha megakadályozzák, hogy a „*magyar államban lakó nem-magyar népfajokban a különállás, a rokon fajokkal való solidaritás érzete fejlesztessék*”. Ebben a küzdelemben Grünwald elsősorban a magyarországi németekre és szlovákokra számított, véleménye szerint ennek az volt az alapfeltétele, hogy az utóbbiakat „*ki kell szakítanunk a szlávosság testéből s magunkhoz forrasztanunk oly erősen, hogy azzá legyenek nekünk, a mi volt az elszaszi és lotharingiai német a franciának*”, így tízmillió magyar áll majd szemben hárommillió nem magyarral.³¹

Grünwald szerint a XIX. századi magyar politikai elit egyfajta tradicionális felfogásmód jegyében a szlovákokban – a magyarországi németekhez hasonlóan – egy továbbra is hungarus módon gondolkodó, tehát önálló nemzetiségi törekvésekkel nem rendelkező potenciális szövetségest látott. A szlovák nemzeti mozgalom kialakulását, annak politikai, társadalmi és kulturális törekvéseit pedig továbbra sem egy közép-európai nép saját nemzeti

Nógrád, Gömör, Liptó, Zólyom, Árva, Abauj, Szepes, Sáros, Zemplén megyéket értjük”. Lásd a Függeléket.

²⁹ GRÜNWARD, 1878a. 6–12.

³⁰ GRÜNWARD, 1878a. 18.

³¹ GRÜNWARD, 1878a. 20–22.

fejlődésének, hanem csak az oroszok és a csehek által kiváltott pánszláv izgatásnak tekintette, amelyre alapvetően a közigazgatástól és közrendészettől várt megoldást.

A szlovák nemzeti törekvésekkel szemben gyakran használt ellenérv volt a pánszlávizmus vádja, amely a reformkor óta volt jelen a magyar politikai elit gondolkodásában. Ebben viszont, a romantikus reformkori nemzedékkel ellentétben ekkor már „csak” a szlovákokkal szemben alkalmazott univerzális vádat láttak, amelynek valódi jelentésével a többség tisztában is volt.³² Az erről alkotott szlovák ellenvéleményt talán éppen az a Grünwald Bélához írt szlovák levél fejezte ki a legmarkánsabban, amely szerint *„a ki tótnak születvén tótnak merészel maradni s ilyen voltához ragaszkodni is, az az önök szemében már pánszláv, izgató, hazaáruló”*.³³

Ugyanakkor Grünwald a szlovákok asszimilációját, a későbbi nemzedékekkel ellentétben nem nyelvi-etnikai alapon képzelte el. 1874-es, Szapáry Gyulához írt levele szerint úgy kell intézni a dolgot, hogy *„a tanodák által értelmisége magyarrá legyen, [...], s így habár a köznép nagy tömege, mely az értelmiség vezetése alatt áll, megmarad is tótnak, megmagyarosított értelmisége által a magyar elembe olvadjon”*.³⁴ Ezt az álláspontját az 1879-es oktatási törvényjavaslat vitája kapcsán megismételte, majd egy 1887-es előadásában részletesen is kifejtette.³⁵ Véleménye szerint *„a köznép megmagyarosítása, a hol a magyarsággal nem érintkezik, a hol a tótság nagy tömegekben él együtt lehetetlen, s ezért kár is erre törekedni. Erre nézve feladatunk csak az lehet, hogy politikai érzületét ne engedjük megmértelyezni s ne hajtsuk a naczionalisták karjaiba”*. Eredmény ezen a téren egyedül a városokban, a kulturális, a kereskedelmi és az ipari életben, tehát a polgárság körében lehetséges, de ott is legalább egy nemzedék kell hozzá, viszont *„a magasabb társadalmi osztályok szelleme, néhány egyéb kivételével, hazafias, s a magyarosodásra való törekvés önkéntes és hagyományos”*.³⁶

Grünwald a szlovák nemzeti lét elutasítását a saját történelmi múlt hiányával indokolta, mivel ami *„történelmi emlék és hagyomány van, az mind a*

³² Amint Szent-Iványi Márton lipói főispán egy jelentésében be is vallotta, ez nem a szlovákok orosz uralom iránti vágyát, hanem a dualista Monarchia szláv szempontú átrendezését jelentette. SZARKA, 1995. 120.

³³ Ismeretlenek Grünwald Bélához. OSZK Kézirattár, Levelestár Fol. 62.

³⁴ Függelék.

³⁵ Grünwald Zólyom megyéről szóló előadása 1887. március 22-én, a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai és Nemzetbiztonsági Bizottságában hangzott el. Ennek során kiért a helyi nemzetiségi viszonyok ismertetésére is.

³⁶ GRÜNWARD, 1891. 27–31.

magyar történelem kiválóbb alakjaihoz fűződik". Történeti áttekintésében pozitívan nyugtázta a több évszázados közös hagyományokat, a szlovákok haza iránti hűségét, külön kiemelve azt, hogy a magyar nemzet nem akarta a nem magyarokat asszimilálni, hanem egyenlő politikai jogokat biztosított a számukra is, melyek ennek köszönhetőek eddigi fennmaradásukat.³⁷

Grünwald itt a XIX. századi nemzeti ellentéteket vetíti vissza több évszázad távlatába, amikor ilyen jellegű viták még nem léteztek, a modern értelemben vett asszimilációs törekvésekről nem is beszélve. A középkorban ugyanis az egyenlő jogok politikai értelemben csak a hungarus tudatú nemessegre és papságra, illetve kisebb részben a városi polgárságra vonatkoztak. Mivel Thallóczy Lajos egy 1887-es levele szerint Grünwald maga is tisztában volt azzal, hogy 1790 előtt ez a probléma modern értelemben nem létezett, *A Felvidék*-ben alkalmazott érvelést a saját korának szóló politikai üzenetnek kell tekinteni.³⁸

A társadalmi osztályok számbavételekor Grünwald a nemességet eleve a magyarokhoz sorolja, teljesen jogosan, hiszen a felföldi nemesség döntően magyar oldalra állt. A másik, spontán magyarosodási lehetőséget az értelmiség körében látta, hiszen ők a *„magyar középiskola befolyása alatt magyarosítottak s kevés kivétellel magyar szelleműek”*, míg a parasztság szlovák. Grünwald szerint *„ez osztályok példája adja meg az irányt a magyarosodásra az alsóbbaknak”*, mivel a szlovákok számára a felemelkedés lehetősége *„nem ő benne magában, hanem a magyarságban van”*.³⁹

Ugyanakkor Grünwald szerint létezik egy szlovák nemzetiségi, vagyis pánszláv párt, amely mindent megtesz annak érdekében, hogy a *„tótokat elidegenítse a magyar államtól s a magyar nemzettől, s a nagy szlávországba olvassza, s hogy mint a nagy szláv faj egyik tagja gyűjlje a magyart s vesztére törjön”*, bár ezen törekvések *„a tótság határozott ellenszenvével találkoznak”*. Érdekes módon a szerző nem ítélte el a szláv kölcsönösségért lelkesedő reformkori szlovákokat, akiket *„ideális irányú, szellemes, derék emberek”*-nek nevezett, de annál inkább bírálta a szabadságharcra szembefordulókat, akikhez szerinte *„csupán problematikus egzisztenciák csatlakoztak”*. Szerinte ezek az önkényuralom idején jutottak hivatalhoz, ahonnan Bach, majd Schmerling bukását követően eltávolították őket. Ezután egyetlen céljuk elveszett hivatalaik visszaszerzése

³⁷ „... az összes szláv törzsek közül csak azok ízelték meg a politikai szabadságot, akiket a sors a magyar állam területére vetett.” GRÜNWALD, 1878a. 23–29.

³⁸ LACKÓ, 1986. 106.

³⁹ GRÜNWALD, 1878a. 32–33.

lett, és mivel ez nem sikerült nekik, a magyar állam elkeseredett ellenfeleivé váltak, akiket a „szellemi és anyagi szegénység s a tehetetlen düh a fennálló állapotok ellen” jellemzett. Álláspontja szerint ezek mindegyike „buzgó ügynöke a párt-nak. A pap a szőszéken, a tanító az iskolában, a hivatalnok a hatóságok körében, az ügyvéd cliensei között stb. tartozik a párt érdekeiben működni”, és „kölcsonös szolidaritás is létezik közöttük az anyagiakról nem is beszélve”.⁴⁰

Grünwald a kor magyar politikai normái szerint elutasította a szlovák kifejezés használatát is, amely szerinte valójában pánszlávot jelent. Erre vizsont „a tótok [...] igen kevés fogékonysággal bírnak”, mivel szerinte nincs értelme annak, „hogy valaki tót akarjon lenni. Hiányzik hozzá minden lélektani indok, a dicső történelmi múlt s a jelenben a fény és hatalom, mely az önérzetet s az önállóság jogosultságának tudatát felébreszti. Ahhoz, hogy valaki komolyan tót akarjon lenni, megmérhetetlen korlátoltság szükséges”. Ugyanis a „tótság túlnyomó többsége magyar akar lenni, egy kis töredék orosz vagy cseh akar lenni, de tót nem akar lenni senki”. Grünwald szerint „tót nemzetiség nincs”, mert maguk nem a szlovákok „önálló létét akarják biztosítani, hanem csak előkészíteni és fogékonnyá tenni arra, hogy minél könnyebben beleolvadhassanak a szlávosság tömegébe”.⁴¹

Grünwald szerint a pánszlávizmus központja a különféle szlovák kulturális egyesületeknek helyet adó Turócszentmárton. Álláspontja szerint a pánszláv „halálosan gyűlöli a magyart s nyíltan kitűzött célja a magyarság megsemmisítése”, közéjük csak „rosszarcúak” tartoznak, „műveletlenek minden értelemben”, sok közöttük a „piszkos elem”, és egy sincs, „ki a párton kívül jelentőséggel bírna”. Magán a párton belül a „becsületes, de korlátolt elemek kisebbségben vannak”, a többség pedig notórius hazudozó.⁴²

Grünwald szerint a Matica slovenská „majdnem kizárólag politikával s nem a tudományos és irodalmi érdekekkel foglalkozott”, így „nehány tót költő versein s a zuglapok lázító cikkein kívül nem voltak képesek más szellemi táplálékot nyújtani”. Nem készítettek például szlovák nyelvű szak- és tankönyveket, a kiadványaikban közölt különféle írások pedig mintegy kétharmad részben a „magyar történelem tendentiosus meghamisítására irattak”, míg a „többi jelentéktelen, minden tudományos jelleget nélkülöző primitív közlemény”. Mindez „sokezer magyar állampolgárt idegenített el a magyar államtól s tett a magyar nemzet elkeseredett

⁴⁰ GRÜNWARD, 1878a. 37–47.

⁴¹ GRÜNWARD, 1878a. 49.

⁴² GRÜNWARD, 1878a. 55. „Az örökös hazudozás rányomta bélyegét a párt tagjainak physiognomiájára. Valamennyinek valami sajátserű »rendőrellenes« kifejezés van az arczában, már távolról feltűnnek s a nép maga, ha azt akarja kifejezni, hogy valaki gyanus kinézetű, azt mondja, hogy pánszláv arca van”. GRÜNWARD, 1878a. 57.

ellenségévé”, bár Grünwald szerint maga a szervezet nem jelent veszélyt a magyar állam számára, *„ha az nem tétlen”*.⁴³

Bár a kiegyezésben potenciális lehetőséget látott a magyarság felemelkedésére, Grünwald hanyatlónak vélte az azóta eltelt időszakot. Szerinte a meddő közjogi küzdelemmel elfoglalt magyarság nem használta ki az intézmények nyújtotta lehetőségeket, és *„egyetlen törvényben, egyetlen intézkedésben sincs nyoma annak, hogy a magyarság saját érdekei megóvására, jövőjének biztosítására törekedett volna”*, holott *„úgy kellett volna megszervezni az államot, hogy itt meg ne mocszanjon senki”*. Erre a feladatra viszont a közigazgatást részben alkotmányos okok, részben annak személyi összetétele miatt nem tartotta alkalmasnak.⁴⁴

Grünwald a nemzetiségi törvényt teljes mértékben elutasította, mivel szerinte ez a *„szerencsétlen törvény kifejezése volt már annak a szerencsétlen politikának, mely nem a küzdelemben, nem az ellenség megsemmisítésében kereste a di-csőséget, hanem az egyezkedésekben, az engedményekben a magyar nemzet érdekeinek rovására”*. Ebben ugyanis a *„magyar nemzet lemond vezérszerepének, uralkodói állásának külső jelvényéről, lemond a magyar állam magyar jellegéről”*, ráadásul ezt Grünwald szerint maguk a szlovákok sem kívánták és a megyéken keresztül tiltakoztak ellene.⁴⁵

A kormányt is keményen bírálta Grünwald annak súlytalansága és tekintélyvesztése amiatt, hogy a miniszterelnök csak a parlamenti csatározásokkal törődik, nem pedig az ország egészével. Ugyanis, ha a *„felvidéki megyékben simán folyt le a képviselő-, tisztoiselő- s mindenféle más választás, nem volt kíváncsi a többire”*, *„s az állam nagy hatalmát nem használja fel az állam érdekeinek megóvására, a hazafias elemek támogatására s erősítésére s a hazaellenes tényezők megsemmisítésére”*. A pánszláv elemek eközben fontos kulcspozíciókat szereztek az oktatásban és a közigazgatásban, ami hazafias elemek folyamatos térvesztésével járt. Grünwald megoldásként a kinevezéssel járó közigazgatási reformot javasolt, *„ami a magyar államra nézve megszilárdulás és fennállás, – a magyar nemzetre nézve pedig hatalom és uralom kérdése”*, az oktatásban az állam fegyelmi eszközeinek alkalmazását, a sajtótörvény szigorítását és a sajtóesküdtszék Pozsonyból történő áthelyezését javasolta, ahol szerinte a német polgárok túlságosan elnézőek a bűnösökkel szemben.⁴⁶

⁴³ GRÜNWARD, 1878a. 59–69.

⁴⁴ GRÜNWARD, 1878a. 72–78.

⁴⁵ GRÜNWARD, 1878a. 78–79. A nemzetiségi törvényjavaslat megyei szintű nyelvhasználatot érintő passzusa ellen felföldi megyék egész sora tiltakozott. BELLO, 1997. 196–211.

⁴⁶ GRÜNWARD, 1878a. 88–110.

A magyar kormány az ilyen törekvéseknek, leszámítva a világháborús időket, később sem tett eleget. A FEMKE vezetősége például 1895 januárjában memorandummal fordult a miniszterelnökhöz, hogy a pánszlávizmus megfékezése érdekében többek között szigorítsa a sajtó-, a szólás- és a gyülekezési szabadságot, de kéréseiket a nemzetiségekkel szemben egyébként meglehetősen keményen fellépő Bánffy Dezső határozottan elutasította.⁴⁷

Grünwald a nyelvhatáron élő magyar lakosság elszlovákosodásáról beszélt, amelyet több szempontból is tragédiának tartott. Úgy vélte, hogy *„a magyar faj minden tekintetben magasabban áll a tótnál. Szellemi képessége nagyobb, erkölcsi érzülete erősebb, önérzete megvetetté teszi előtte a meggörnyedt szolgai tótot”,* ezért *„ha a tót magyarrá lesz, emelkedik, ha a magyar lesz tóttá, süllyed; az előbbi nyereség, az utóbbi nagy veszteség nem csak a magyar nemzetre, hanem az emberiségre nézve is”.* A legfőbb szlovákosítóknak a papokat és a tanítókat tartotta, akik szlovák nyelvű istentiszteleteikkel és tanóráikkal *„a szlávosság érdekében”* tevékenykedtek. Grünwald, kortársaival ellentétben nem bízott a nem magyarok spontán asszimilációjában, mivel úgy látta, hogy a *„cultura magában nem képes ez eredményt előidézni, ha a terjesztésére álló eszközök nem állnak rendelkezésére”* és azt ajánlotta, hogy a magyar állam *„teroszzerűleg pappal és tanítóval magyarosítsa vissza”* ezeket a vidékeket.⁴⁸

A statisztikák szerint valóban volt elszlovákosodás a nyelvhatár mentén, főként Ung, Zemplén és Abaúj megyékben, leginkább a ruszinok között. Magán a régióon belül viszont az elmagyarosodott és elszlovákosodott falvak száma nagyjából azonos volt, országosan pedig mintegy kétharmad-egyharmad arányban a magyarok javára billent a mérleg.⁴⁹

Az oktatást Grünwald az állampolgári nevelés legfontosabb eszközének tartotta, az 1868-as népiskolai törvény modernizációs eredményeit (pl.: általános tankötelezettség bevezetése, a jogi keretek meghatározása, a tanítók helyzetének javítása stb.) pedig pozitívan értékelte, de nemzeti szempontból mégsem volt elégedett vele. Álláspontja szerint ugyanis *„nem látszik meg rajta, hogy készítői szeme előtt hazánk viszonyai s a magyar nemzet legfőbb érdekeinek megóvása, legfőbb céljainak megvalósítása lebegett volna”,* sem a *„népiskolának teroszzerű felhasználása a magyar állam megszilárdítása érdekében”.*⁵⁰ Grünwald a probléma fő okát abban látta, hogy a felekezeti iskolákra az államnak nincs kellő befolyása, pedig a cél az, hogy ez *„magyar nemzeti szellemű legyen, hogy a*

⁴⁷ N. N., 1896. 9–14., SZARKA, 1995. 121–122.

⁴⁸ GRÜNWALD, 1878a. 111–118.

⁴⁹ POLÁNYI, 1987. 91–93.

⁵⁰ GRÜNWALD, 1878a. 120., 122.

magyar hazának hű polgárokat neveljen". Erre viszont szerintem nincs mód, mivel a régió területére eső iskolák 1631 tanítója közül 993 pánszláv, a tanfelügyelők keze pedig a rossz törvényi szabályozás miatt meg van kötve, mert az egyházi autonómia miatt nem szólhat bele a tanítás módszereibe vagy például a tankönyv megválasztásába. Grünwald megoldásként egyrészt azt javasolta, hogy a tankönyvek alkalmazásához a kormány előzetes jóváhagyására legyen szükség, mert a *Matica* szellemében fogant történelemkönyvek meghamisítják a magyar történelmet és a „magyar nemzet iránt a gyűlöletet és megvetést” tanítják. Másrészt indítványozta, hogy a kormány a fegyelmi jogkörével élve tisztítsa meg az oktatási rendszert a pánszláv elemektől, akár a tanítók elmozdításával is. Harmadszor pedig a tanítók megválasztása ne kizárólag a helyi felekezetektől függjön, hanem a kormánynak is jóvá kelljen hagynia azt, ami „midőn lehetővé teszi az állam érdekeinek megóvását a felekezeti iskolában, érintetlenül hagyja magát a felekezeti iskolát.”⁵¹

A dualista időszakban az anyanyelvi képzés utolsó bástyáját az autonómiával rendelkező felekezeti iskolák jelentették, ezért többször is szóba került ezek államosítása, amit a koalíciós időszakban iskolatörvényeivel Apponyi Albert nagyban előmozdított. Grünwald azonban nem szorgalmazta ezt a megoldást, mivel szerintem nem az az állam érdeke, hogy „a felekezeti iskola kiküszöböltessék, hanem az, hogy az iskola jó és mindenek felett magyar nemzeti szellemű legyen, hogy a magyar hazának jó polgárokat neveljen”.⁵² Kortársaitól eltérően azon az állásponton volt, hogy a népiskolának a „legfőbb hivatása nem abban rejlik, hogy a magyar nyelvet terjessze; és nem is kívánok én magyar nyelvű elemi iskolát ott, ahol a nem magyar fajhoz tartozó lakosság nagyobb tömegben lakik”. Ennek ugyanis „nincs valami nagy hivatása a magyarság terjesztése körül. Két ponton van hivatása: az egyik a város, másik az a pont, ahol a magyar ajkuak a nem magyar ajkuakkal érintkeznek”, de „a magyarul tudás még nem biztosítéka a hazafiasságnak, és a magyar nyelv nem tudása még nem jelenti azt, hogy az illető nem jó hazafi”.⁵³

Grünwald az asszimiláció fő eszközének a középiskolát tekintette, amely szerintem „olyan mint egy nagy gép, melynek egyik végébe százanként rakják bele a tót fiúkat s a másik végén mint magyar emberek jönnek ki”, így az értelmiség „magyar jellegű”, amely a társadalmilag emelkedő szlovákokat elmagyarosítja.

⁵¹ GRÜNWALD, 1878a. 118–139.

⁵² Grünwaldot például helytelenül Szeffkú Gyula is úgy állította be, mint aki a nemzetiségi vidékeken létesítendő elemi- és középiskolák, valamint azok államosítása révén kívánta magyarosítani a szlovákokat. SZEKFÚ, 1989. 298–300.

⁵³ N. N., 1878a. 387.

E folyamat fő akadályát a besztercebányai katolikus és a három szlovák gimnázium jelentette, ahol a *„politikai fanatizmus felébresztése volt a cél”*. Grünwald szerint *„egy tót gymnasium lehetetlen”*, mivel nincsenek sem rendes tanárok, sem szlovák irodalom, a pánszláv párt pedig azt akarja, *„hogy e gymnasiumok növendékei se magyarul, se németül meg ne tanuljanak”*, mivel *„a tót, a mint magyarul vagy németül tud, nem akar tót lenni”*. A gondokat csak tovább növelte a minisztérium tehetetlensége, holott az lett volna a cél, hogy *„szép csendesen kivegyünk a kezükből minden fegyvert, melylyel árthatnak”*.⁵⁴

Grünwald szerint a régió 703 katolikus papjából 268, míg a 178 evangélikus lelkészből 99 volt pánszláv és orosz ügynök. Grünwald azt kívánta, a katolikus papság akadályozza meg, hogy *„tagjai részt vegyenek az általános nemzetiségi mozgalomban s eszközei legyenek egy idegen hatalomnak, melynek politikai törekvése a magyar állam megsemmisítése”*. Erre a klérust alkalmasnak találta, hiszen az a nyugat-európaival ellentétben nincs megfosztva birtokaitól, így nem *„cosmopolitikus, hazátlan szellemű”*. Az evangélikus egyház viszont *„pánszláv színezetet nyert”,* autonómiája pedig *„nem a vallás, hanem a pánszláv izgatás szabad gyakorlatának biztosítéka”*. Itt megoldásként az egyetemes gyűlés hatáskörének növelését és egy központi szerv létrehozását javasolta, *„mely tervszerűleg intézkednék a papok és tanítók kiképzésének feltételei iránt, s megakasztaná a protestáns egyház teljes elszlávosodását.”*⁵⁵

A kiutat Grünwald egy *„nagyszabású nemzeti politiká”*-ban látta, amelynek *„egyetlen gondolata a küzdelem lesz a létért”,* ami *„megmentheti létét, uralmát, de hogy küzdelem nélkül biztos a halál. S mily halál.”*⁵⁶

Grünwald Béla röpirata szlovák részről természetesen nem maradhatott válasz nélkül. Az eldobott kesztyűt Michal Mudroň vette fel, aki *A Felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevű tanulmányára* című írásában válaszolt a magyar politikusnak 1878-ban.

A szlovák-magyar kapcsolatok történetében az efféle röpiratváltásoknak komoly, az 1820-as évekre visszanyúló hagyományai voltak. A dualizmus idején viszont már nem volt cenzúra, így ezek az irományok a korábbiaktól eltérően nemcsak a Habsburg Birodalom másik felében vagy német földön kerültek kiadásra, hanem Magyarországon is.

⁵⁴ GRÜNWALD, 1878a. 140–149.

⁵⁵ GRÜNWALD, 1878a. 150–158.

⁵⁶ GRÜNWALD, 1878a. 159–162.

A vitapartner: Michal Mudroň

Michal Mudroň 1835. december 9-én született a Hont megyei Csábrág-Várbókon (Čabrad'ský Vrbovok). Középfokú tanulmányait Szarvason, Selmechányán, Eperjesen végezte, majd a bécsi jogi egyetemre járt. 1857-ben került ügyvédjelöltként Pozsonyba, ahol 1860-ban végzett. Diákévei alatt irodalmi alkotásokat írt és kapcsolatban állt az akkor Modorban élő Ludevít Štúrral is. Az 1860-as évektől Pozsonyban dolgozó Mudroň nagy hatással volt az ott tanuló szlovák fiatalokra, és lelkesen képviselte a szlovák ügyet. Az 1861-es *Memorandum* egyik kidolgozója volt, majd 1863-ban a *Matica slovenská* alapító tagja lett és egyben az egyesület jogi képviseletét is ellátta. A Szlovák Nemzeti Párt egyik vezetője, majd Viliam Pauliny-Tóth 1877-ben bekövetkezett halála után annak elnöke lett. Publicisztikákat is írt a *Pešbudínské vedomosti*, a *Národné noviny* és a *Katolícké noviny* című lapokba, a perbe fogott a szlovák politikusokat pedig több esetben sikerrel védte meg a pozsonyi sajtótörvényszéken. A választásokon is többször elindult, de egyszer sem járt sikerrel.⁵⁷

Felelet Grünwaldnak

Mudroň könyvét „*a politikai magyar nemzet nemzetiségei testvériségének ajánlja*”, amivel már eleve jelezte, hogy a kemény politikai realitást, tehát a dualista Magyarország alkotmányos berendezkedését vette alapul. Írását a Grünwald-féle *A Felvidék* cáfolatának szánta, ezért vitapartnerre írásának megfelelően 12 részre osztva sorra vette annak állításait, bár Grünwald munkája szerint már „*önmagában hordja a cáfolatot*”, mivel a legnagyobb hibája az, hogy a „*vélt hazaellenségek elleni gyűlölete nagyobb volt az igazságszereteténél*”.⁵⁸

Mudroň, Grünwaldhoz hasonlóan úgy vélte, hogy a kormány „*a felvidék tót részét nem ismeri, azt elhanyagolja*”, ám nem politikai, hanem gazdasági és modernizációs szempontból, holott adottságai „*az ország legvirágzóbb tájává tehetnék ezen elhanyagolt és elszegényedett felvidéket*”. Grünwald álláspontját

⁵⁷ LEHOTSKÁ, 1948. 291–312., MAŤOVČÍK, 1990. 258., SZINNYEI, 1894. 366. – 1872-ben, amikor a sztupavai kerületben képviselőjelölt volt, az ország területi egységét és a magyar elsőbbséget elismerve a nemzetiségi egyenjogúságot is programja részévé tette, mivel álláspontja szerint „*a hazaszeretet és a nemzetiség szeretetét csak a teljes egyenjogúság alapján lehet összehangba hozni*”. KEMÉNY G., 1954. 342–343.

⁵⁸ MUDROŇ, 1878. 7–8.

minden szempontból elítélte, mivel ő „*harcra szólítja fel a felvidéki tótság ellen*” az országot és a kormányt. Ez utóbbi viszont Mudroň szerint a nemzetiségi törvény szellemében a „*politikai magyar nemzet kormánya*”, amely a „*magyarhoni nemzetiségek összességét képezi*”. Ezért aki „*bármely magyar nemzetiségek elnyomását kívánja s hirdeti, bármely magyar nemzetiség ellen harcra hívja fel a kormányt az a politikai magyar nemzetnek hadat izent, küzd a magyar állam ellen*”, mivel „*csak az egyenjogú magyar testvérnemzetek összessége képezi az egységes és oszthatatlan magyar politikai nemzetet*.”⁵⁹

A dualizmus alatt a szlovákok számára az 1861-es memorandumban foglaltak elérése volt a távlati cél, míg rövid távon a nemzetiségi törvényben foglaltak megtartása és érvényesítése. Mudroň részéről viszont az előbbi felvetése az aktuális feszült politikai hangulatban nem volt lehetséges, így számára a hivatkozási alap a Grünwald által keményen támadott nemzetiségi törvény lett. A dolog érdekessége, hogy ezt viszont 1868-ban a szlovákok, más nemzetiségekhez hasonlóan nem fogadták el, és az ebben rejlő lehetőségek csak az intézményrendszerük elleni sikeres támadások után értékelődtek föl. Ez a hivatkozási alap viszont itt olyan jogi érvrendszert biztosított a szerző számára, amely nagyban tompította az olyan vádak életét, mint a pánszlávizmus, a hazaárulás vagy a területi elszakadás, melyek rendszeresen felmerültek a szlovák nyelvi, kulturális és oktatási igények kapcsán.

Mudroň szerint Grünwald „*nem ismer testvérnemzetiségeket, ő ismer csak (sic!) uralkodó és szolga nemzetséget, és ezen és ilyen uralkodási állapot elérését nevezi a magyar nemzet missiojának*”. Ezzel ellentétben viszont „*hazánk 900 éven át nem ismert nemzetiségi elnyomást és nemzetiségi előjogokat*”, így a grünwaldi érvelés „*a magyar nemzet kilenc évszázados történelmét, annak alapelveit s egész multját halomra dönti*”. Mudroň itt a forradalom és a kiegyezés közötti szlovák–magyar küzdelmet „*némi szomorú emlékezetű eltéréseknek*” nevezi, amelyek után szerinte a nemzetiségi törvénnyel helyreállt a korábbi harmónia.⁶⁰

Ennek megfelelően azt is cáfolja, hogy a szlovákoknak ne lenne saját történelmük, az ő hőseik magyar hősök. Mudroň szerint a magyaroknak sincs külön magyar történelmük, mert az „*az egységes és oszthatatlan magyar nemzetnek közös magyar történelmét, közös magyar hagyományát, közös magyar hőseit, közös magyar államférfiait képezi*”.⁶¹

⁵⁹ MUDROŇ, 1878. 11–15.

⁶⁰ MUDROŇ, 1878. 16–19.

⁶¹ MUDROŇ, 1878. 20–21. – Mudroň máshol ezt úgy fejtette ki, hogy Grünwald szerint „*a nemzetiség alatt olyan nagyobb számú népfaj értendő, mely szerzett különállásának tudatával bír, mely különállást érvényesíteni akar, s eszközökkel is rendelkezik fejlődésének előmozdítására*”.

Mudroň itt vitapartneréhez hasonlóan szintén hungarus alapon értelmezi a magyar történelmet és szembeállítja az akkori nemzetiségi ellentétekkel. A 19. századi szlovák–magyar kapcsolatok történetét a kisebbségi politikai szemszögekből ábrázolja. Szerinte a szlovákok, értelmiségük elmagyarosodása miatt valóban lemaradtak a művelődésben a magyarokhoz képest, de „ezen a stadiumon minden nemzetiségnek át kell esnie”. Ráadásul a szlovák ügy felvállalása rendkívül sok hátrányt jelentett a számukra, mivel „más a törvény és más a tömegesnek csúfolt gyakorlat”. Álláspontja szerint a nemzetiségi törvény biztosította jogok számonkérését a dualizmus korának politikai gyakorlata szerint pánszlávizmusnak nevezik, ezért „ha ezt nevezik pánszlávizmusnak, akkor becsületesség és törvényesség a pánszlávizmussal azonos, [...] más neme a pánszlávizmusnak felvidékiünkön nincs”.⁶²

Mudroň később egy másfajta olvasatát is adja a pánszlávizmusnak, amely szerint „a vallási istentisztelettől kezdve, az emberi, szellemi és anyagi haladás terén bármi is történjék a tót nemzetiség érdekében ebben panszlávizmusnak, hazaárulásnak, magyar fajgyűlöletnek benne kell lennie”, és Grünwald logikája szerint „a tót faj existenciája már maga is hazaellenes, a magyar faj ellenségének teremtett existencia s ennél fogva kiirtandó”.⁶³

Mudroň a szlovákok fő ellenfeleinek a dzsentrikből verbuválódott „Hungaria militans”-t tartotta, „melynek tagjai ma sem képesek felfogni, hogy mikép lehetséges őket egyenrangúakká tenni azon pappá vagy ügyvédé vált paraszttal, s hogy mikép lehetséges egy államban a tudományos műveltséget felébe helyezni az öröklött társadalom állásnál”.⁶⁴

Grünwald harcra hívta fel könyvében a magyar nemzetet a szlovákok beolvasztása érdekében, amivel Mudroň szerint a magyarok életképességének „impertinens bírálata”-t adta, hiszen „mely értékkel bír az olyan existencia, mely mások művelődésében saját halálát látná?!”. Álláspontja szerint a magyar nemzetiség „életének fentartása indokából nem szorult más fajok elnyomására”, mert ezzel „hűtlen maradna kulturális missiójához s egész multjához”.⁶⁵

s ideáljának megvalósítására. Ily értelemben valóban tót nemzetiség nincs, de más nemzetiség sincs Magyarországon, mert a különállást csak a magyar honpolgárok összessége veheti igénybe, de nem azoknak valamelyik »népfaja«. MUDROŇ, 1878. 33–34.

⁶² MUDROŇ, 1878. 21–30., 115–116. – Jászi Oszkár szerint „... a pánszláv már akkor is azt jelentette, amit ma a vármegyei hatalmasságok szemében: oly embert, ki a vármegyei gentry hatalommal szembe száll és népe nyelvét és önkormányzatát védi, a kényszer-magyarosítás ellen küzd.” JÁSZI, 1912. 401.

⁶³ MUDROŇ, 1878. 49–51.

⁶⁴ MUDROŇ, 1878. 46.

⁶⁵ MUDROŇ, 1878. 31–32.

Mudroň teljesen mást tartott a magyar nemzet küldetésének. Úgy vélte, hogy ez korábban a török elleni küzdelmet és a vallásszabadság kiharcolását jelentette, a dualizmus idején pedig a nemzetiségi egyenjogúság elérését. Elutasította Grünwaldnak a szlovák nemzet létét tagadó nézetét is, de ezt az akkori politikai játéktérnek megfelelően nyelvi különállásnak minősítette. Kijelentése élének tompítására viszont a haza hűségese fiainak vallotta népét, akik *„nem a nyelvben, de a szellemben”* ismerik a hazafiságot,⁶⁶ bár maga Grünwald nem várta el a köznéptől a nyelvi asszimilációt, csak az értelmiségtől.

Mudroň a Szlovák Nemzeti Párt létezését a liberális intézményrendszer nagy vívmányának tartotta, ami a külföld felé azt bizonyítja, hogy nincs nemzetiségi elnyomás az országban. Ám Grünwald az *„öntudatos, versengő nemzetiség”* helyett állami eszközökkel akarná elintézni *„ezen néptömeg öntudatos és önérzetes részét, annak értelmiségét”,* és *„a paraszttal azután elbánnának könnyen, mint helótával”*. *„Szerintük csak a magyar nemzetiség embere lehet az ország híve, a többi mind ellensége hazának”,* amivel azt éri el, hogy *„a tót népnek a magyar testvérnép iránt tanúsított szeretetének helyét gyűlölet foglalja el”*.⁶⁷

A szlovákok oroszokhoz való csatlakozási szándékát Mudroň Grünwald *„képzeldésének és agyszüleményének”* minősítette, mivel szerinte a *„fajegység érzete nem bír elegendő vonzerővel politikai egységek alkotására”*. Egyúttal cáfolta azt a vádat is, amely szerint a szlovák nemzeti mozgalom orosz pénzzel támogatott, kizárólag anyagi okokból létrejött megélhetési képződmény, mivel az a század uralkodó ideájának, a nemzetiségi eszmének a hatására keletkezett, amelyet a szlovákok önerőből tartanak fenn. Ugyanakkor a 19. századi kapcsolatok áttekintésekor Mudroň politikai okokból több helyen is torzít, mint például a Bach-rendszer megítélésekor. Ezt például a *„nemzetiségi elnyomás jogegyenlőségének”* nevezte, holott a neoabszolutizmus szlovák szempontból komoly előrelépést hozott oktatási és kulturális téren, a szlovák nemzeti mozgalom tagjai pedig sokszor Bach-huszárként az apparátusban tevékenykedtek, ami csak tovább rontotta a szlovák–magyar kapcsolatokat.⁶⁸

⁶⁶ MUDROŇ, 1878. 33–34.

⁶⁷ MUDROŇ, 1878. 35–38. Egy másik, Grünwalddal szembeni szlovák ellenvélemény a következő volt: *„Én azt hiszem, hogy ez a dolog el van hibázva; Önök azalatt, míg a magyar állameszmét terjeszteni iparkodva azt hiszik, hogy a magyar állam alapját erősítik, éppen az ellenkezőt éri el: a népnek, mely nem magyar ajkú, érzelmeit elidegenítik, keserűséggel töltik el. Pedig kérem, az érzelem erő, azzal számolni kell”* – Ismeretlenek Grünwald Bélához. OSZK Kézirattár, Levelestár Fol. 62.

⁶⁸ MUDROŇ, 1878. 38–48., 50–53.

Mudroň nem utasította vissza ellenfelének azt az állítását, amely szerint a szlovákok lépnek fel a „pánszlávok” ellen, mivel „az igazi törzsökös magyarság természetével, lovagias természetével (sic!) s a szabadság elveivel való tántoríthatatlan ragaszkodásával össze nem fér, egész történelmi múltjával ellenkezik, hogy ő elnyomója legyen bárkinek is”.⁶⁹ Ugyanezt Grünwald maga is elismerte, aki szerint „a magyar elem miatt rég kitéphették volna a pánszláv izgatók a ragaszkodást a haza iránt a tót lakosság kebeléből. A magyar elem nem igen gondol saját érdekeivel s tevékenységet éppen nem hajlandó kifejteni nemzetiségi érdekei megóvására. A magyarosított német és tót értelmiség s a tót nép maga az, mely a pánszláv izgatók működését ellensúlyozza”.⁷⁰ Erre egyébként maga Grünwald is jó példa.

A Matica ügyével Grünwaldhoz hasonlóan Mudroň is részletesen foglalkozott, cáfolni igyekezve ellenfele vádjait. A felosztatás okául szolgáló zágrábi esetet például úgy értelmezte, hogy ott nem politikai, hanem „nyelvi tekintetben vett nemzetről volt szó”, a Matica pedig végig törvényes keretek között működött, a szervezet vagyona nem csökkentették lopások. Elitkultúrát pedig azért nem tudott produkálni, mert kiadványaival és tevékenységével a szlovák köznép szintjére kellett leereszkednie és olyan szellemi táplálékot biztosítani neki, amely „művelődési fokával megfér s az adott viszonyoknak megfelel”. Mudroň itt foglalkozik a történelmi toposzok cáfolatával (pl.: fehér ló, az itt élő szlávok leigázása stb.), amelyek szerinte Szent István intelmeivel ellenkeznek. A magyar történelem értelmezését illetően elismerte az eltérő álláspontokat, de ezt nem tartotta politikai kérdésnek.⁷¹

A kiegyezéssel Mudroň szerint a többi nemzetiség mindegyike a magyarokat „egyenlők között elsőnek fogadta el”, de a nemzetiségi törvényben Grünwald állításával szemben nem volt benne, hogy a „magyar nemzetiség lemondana vezérszerepének, uralkodó állásának külső jelvényeiről, lemondana a magyar állam magyar jellegéről”.⁷²

Grünwald azzal indokolta a megyék államosítását, hogy azok a magyar állam ellenségeinek kezében vannak. Ezt Mudroň azzal cáfolta, hogy a megyékben a nemzetiségi programmal fellépők sorra megbuknak – amire éppen az ő esete is példa volt – és kiállt a sajtótörvény, valamint az esküdtszéki intézmény védelmében is.⁷³ Az elszlovákosodást sem tartotta igazi veszélynek,

⁶⁹ MUDROŇ, 1878. 60.

⁷⁰ Lásd a Függeléket.

⁷¹ MUDROŇ, 1878. 63–78.

⁷² MUDROŇ, 1878. 80–86.

⁷³ MUDROŇ, 1878. 87–94.

mivel az ezer esztendőös együttélés után sem következett be, ami azt mutatja, hogy a két nép nem veszélyezteti egymást.⁷⁴

Mudroň az alapfokú oktatást kardinális kérdésnek gondolta, mivel *„ott keresendő az állam, a nemzet, a nemzetiség, a vallási felekezet jövője”*. Ezt Grünwaldhoz hasonlóan ő is fontos eszköznek tartotta a magyar állam megszilárdítására, amely az ő értelmezésében nem a magyar nemzetiséget, hanem a nemzetiségi törvény értelmében a magyar polgárok összességét jelentette, így ezen különálló részek megerősítését szorgalmazta. Mudroň kiállt az anyanyelvi oktatás, az egyházi iskolák autonómiája mellett, amelyet szerinte a tősgyökeres magyarok maguk is védelmeznek, a Grünwald által javasolt könyvindexet és a tanítóknál a magyar szellem vizsgálatát pedig *„lélek- és szellemölő intézményeknek”* nevezte.⁷⁵

Mudroň a gimnáziumok kapcsán a nemzetiségi törvény erre vonatkozó passzusát idézve konstataulta, hogy az 1,8 millió magyarországi szlovák állampolgárnak egyetlen középiskolája sincs. Ez Mudroň szerint Grünwald részéről a *„nemzeti egyenjogúság tárgyában alkotott törvény tiprása”*, mivel szerinte a *„tót gymnasium tehát igen is lehetséges, csak jóakarat kell hozzá, ez azonban nincs meg”*. Ezt követően részletesen bemutatta, hogy a három bezárt szlovák gimnázium tanárai milyen magasán kvalifikáltak voltak, az onnan kikerült diákok pedig a későbbiekben milyen jó eredményeket értek el más gimnáziumokban és a különféle vizsgákon.⁷⁶

Mudroň az egyházakat is védelmébe vette és a liberális gyakorlattal ellenkezőnek vélte a klérussal szembeni ellenséges megnyilvánulásokat. Az evangélikusokról megjegyezte, hogy a *„protestantizmus egyik főeleme a nemzetiség, mert amannak nyelve egészen uralkodó a protestáns egyházban s annak istentiszteletében”*. Maga is elismerte, hogy a dunáninnyi egyházkerület az *„alkotmányosság alapelveinél fogva is [...] tót egyházkerület jellegével bír”*, ám ez *„a kereszténység és protestantizmus elvei szerint nem tűrheti a tótságnak Grünwald által hirdetett megsemmisítését”*.⁷⁷

⁷⁴ MUDROŇ, 1878. 95–100.

⁷⁵ MUDROŇ, 1878. 100–117.

⁷⁶ MUDROŇ, 1878. 118–123.

⁷⁷ MUDROŇ, 1878. 124–128. Mudroň optimizmusára a politika később rácsáfolt. 1893-ban ugyanis a dunáninnyi egyházkerületben a szlovák szeniorátusok többségbe kerülve határozatot fogadtak el egy turócszentmártoni szlovák gimnázium megnyitásáról. Az egyetemes gyűlés erre válaszul megsemmisítette a döntést, az egyetemes zsinat pedig a következő évben átalakította az egyházkerületi beosztást, így az újakban már a magyarok kerültek többségbe.

Befejezésként ő is a nemzeti regenerációra hivatkozott, de szerinte, ha egy „nemzet regenerációja ilyen, minden erkölcsi érzelemből való kivetkőzésen, mint alapfeltételen nyugodnék, – azon nemzetnek nem volna lételi (sic!) joga”. Ehelyett a korábbi nemzedékek örökségének megtartását ajánlotta (pl.: „magyar nemzetiségek közötti testvériség érzelmének hű ápolása”, „a szabadság zászlajának magasra tartása a zsarnokság és absolutismus ellen”, „lovagias becsületesség”), mert akkor „nem fogunk szorulni (sic!) az erkölcsiségből való kivetkőzésre, mint regeneratiónk gyalázatos alapfeltételére”.⁷⁸

„A Felvidék” utóélete

Bár a dualizmus idején Grünwald könyvét alapvetően üdvözölték magyar részről, volt néhány bíráló hang is. A magyar állameszme egyik ideológusa, Concha Győző például, bár szintén pozitívan értékelte *A Felvidéket*, szót emelt a mű szlovákképe miatt. Kétségei támadtak ugyanis azzal, hogy Grünwald „nem volt-e túl erős a tótok testi lelki fogatkozásainak ecsetelésében? Igaznak igazak a rajzolt vonások, de tán a kelletnél túl kíméletlenek? Nálunk így az oláhokról szólni nem lehetne, ámbár az oláh parasztság nagy részéhez képest a tót magas civilizációja”.⁷⁹

Sokkal nagyobb port kavart – nyilvánossága okán – az a vita, amely a *Budapesti Szemle* hasábjain zajlott Grünwald műve kapcsán. Ennek megjelenését követően ugyanis a lapban egy névtelen recenzió látott napvilágot, amely meglehetősen ambivalensen értékelte *A Felvidéket*. Annak koncepciójával egyetértett ugyan, de a hangnemével nem. Ez szerinte Zrínyi *Az török áfiumának* stílusában íródott, de annak színvonalát nem érte el, mivel a „vidéki levelezők rendszerint szeretnek nagyot kiáltani, hogy inkább felkeltsék a figyelmet. Grünwaldnak nem volt erre szüksége”. A szerző szerint Grünwald „oly kicsinyléssel szól az egész tótsági kérdésről, a melyet aligha láttunk még a komoly irányú magyar irodalomban”. Ő ugyanis „nagy hajlandóságot kezd tanúsítani arra, hogy nemcsak a pánszláv mozgalom vezetőit, hanem mindent és mindenkit kicsinyeljen”, mint például a magyar miniszterelnököket is. Ezért a szlovákok megítélésben is „óvakodjanak hitelt adni azon megvetésnek, amit a szerző hirdet”, mivel „ily föllépés nem ildomos, az ily föllépés nem politikai”. A szlovákkérdés megoldását sem remélte pár száz értelmiségi elhallgattatásától, mivel a térség nincs elszigetelve olyan európai eszméktől, mint a „demokratia és a nemzetiségi rajongás”.

⁷⁸ MUDROŇ, 1878. 130.

⁷⁹ Concha Győző levele Grünwald Bélához 1878. III. 10. OSZK Kézirattár, Levelestár Fol. 8.

Emiatt nem csupán „*bűn és gazság áll törekvéseinkkel szemben*”, hanem „*eszme és rajongás*”, és magyar részről szintén ezt kell ellene szegezni fegyverként.⁸⁰

Grünwaldot ez a kritika rendkívül érzékenyen érintette, ezért nyílt levélben válaszolt, amit a szerkesztőnek, Gyulai Pálnak címzett. Grünwald azzal védekezett, hogy műve tulajdonképpen a közhangulat kifejezése, a „*valóság hű képe, [...] egy darab a magyar államéletből*”. Ezt tulajdonképpen egyfajta útkeresésnek szánta, és a „*nemzeti ideál megvalósítására*” keresett eszközöket. A bírálatot azzal utasította el, hogy kritikusa olyan dologról ír, amelyet nem is ismer, bizonyos dolgokat kiemel és elferdít, ezért a bírálata szubjektív, az olvasó számára pedig félrevezető.⁸¹

Gyulai Pál válaszában a recenziót író szerzőt védelmébe vette, aki szerinte Grünwald túlzó modorából kiindulva csak annak a munkájáról és írói egyéniségéről szólt. Gyulai elutasította vitapartnerének azt az állítását is, hogy a szerző a szöveggörnyezetből kiemelve eltorzította volna kijelentéseit, mivel ezeket gondosan leellenőrizték, ráadásul szerinte Grünwald ír úgy az ország egészéről, hogy azt nem is ismeri. Gyulai *A Felvidék* alaptételeivel szintén egyetértett, ám elutasította a mindent elborító „*túlzást és szenvedélyességet*”. Álláspontja szerint „*mindnyájan óhajtjuk a rendszeresebb nemzeti politikát s a magyar állam eszméjének erősb érvényesítését*”, de különbség van „*az erély és erőszak*”, valamint a „*tevékenység és meggondolatlanság között*”, így „*bizonyos tárgyilagosság, némi nyugodtabb felfogás nem fog ártani neki, ha akár író, akár államférfiu, akár csak igazgató akar lenni*”.⁸²

Jászi Oszkár úgy értékelte Grünwaldot, hogy „*ez a kitűnő ember a nemzeti-ségi kérdésben egészen elvesztette modern, nyugateurópai elméjét s német fajának szívósságával s tekintetnélküliségével lett vezére a türelmetlen hazafiságnak*”.⁸³ Konstantín Čulen, egy 1930-ban megjelent tanulmányában számítónak tartotta őt, aki haszonlesésből cselekedett, könyve pedig a magyar politika ábécés könyvévé vált.⁸⁴ A szlovák történészek szerint ezt az értékelést nem lehet elfogadni, mivel Grünwaldot saját belső meggyőződése hajtotta, nem pedig a pénzszerezés vágya. Nem véletlen, hogy amikor nem látott reményt a közigazgatással kapcsolatos nézeteinek megvalósítására, kivált a jó karrierlehetőséget kínáló Szabadelvű Pártból és az Egyesült (Mérsékelt) Ellenzék padsoraiban folytatta tovább pályafutását. Amikor pedig itt sem sikerült érvényre

⁸⁰ N. N., 1878b. 421–428.

⁸¹ GRÜNWARD 1878b. 193–203.

⁸² GYULAI, 1878. 203–208.

⁸³ JÁSZI, 1912. 401.

⁸⁴ ČULEN, 1930 617.

juttatnia elképzeléseit, elfordult a politikától és történészként próbált meg tovább tevékenykedni.

Grünwald írására nemcsak a társadalomtudósok, hanem a politikusok is sokszor hivatkoztak. A versailles-i békekonferencián például a cseh küldöttség tizenegy írásos memorandumot terjesztett be, amelyek között a négyes számú második fejezetében az erőszakos magyarosítás kapcsán elretentő példaként éppen Grünwald röpiratát idézték.⁸⁵

1931-ben, Jozef Škultéty és Concha Győző levélváltása kapcsán ismét szóba került Grünwald, akit az utóbbi úgy értékelt, hogy „*elismerem, hogy tót, sok százados polgártársainkkal szemben vétettünk, mikor magunkat Grünwald Bélának, a „felvidék” szerencsétlen elvakult írójától hagytuk inspirálni. [...] Mi hibás politikáinkkal elvesztettük a tótságot*”. Škultéty reakciója erre az volt, hogy „*Concha véleménye politikailag nagyon fontos. Valami nagyon változik Magyarországon*”.⁸⁶

Grünwald és Mudroň szellemi párba, bár meglehetősen sok gondolatot vetett fel a szlovák-magyar kapcsolatokra vonatkozóan pro és contra, nem a tisztázás, hanem az ellentétek további elmélyítésének irányába hatott. Bár Grünwald neve, éppen *A Felvidék*nek köszönhetően az erőszakos magyarosítás szinonimájává vált mindkét oldalon, álláspontja csak az 1870-es években még létező deáki-eötvösi liberális hagyományok egyre gyengülő fényében nevezhető ultraradikálisnak. Mivel *A Felvidék* egyes, részletesen ki nem fejtett tételei komoly félreértésekre adtak okot, mintha Grünwald a totális, etnikai magyarosítást képviselte volna, a *grünwaldizmus* címkéje végleg rajta is ragadt a szerzőn. A századforduló környékén a kormányzati politika és a közművelődési egyesületek munkája során viszont több elgondolását is kipróbálták a gyakorlatban, a koalíciós időszakban pedig, például az oktatás terén túl is léptek azokon. Bár Grünwaldnak éppen a legfontosabb elgondolásait, a megyék államosítását és a nemzetiségi mozgalmak elleni közvetlen állami beavatkozást nem sikerült elérnie, mivel a magyar liberális politika

⁸⁵ GULYÁS, 2006. 123.

⁸⁶ ŠKULTÉTY, 1983. 140. – Concha *A Felvidék* megjelenését követően még így írt Grünwaldnak a már idézett levelében: „*A Felvidékje, melyet megjelenése után azonnal olvasék, meghatott, nemzeti létünk szétmálló állapotát, államhatalmunk tehetetlenségét, s jövőnk szomorú esélyeit a való közvetlenségével varázsolta szemeim elé! Műve éppen jókor jött; a nemzetközi nyomorúság, a belkormányzat alaktalan, pongyola kedélyességével, másszor hebehurgya önkényességével, nem csoda ha végkép elfásítják, tompulttá teszik a legjobb érzésű hazafiakat is; nálunk remény vesztett resignációval beszélnek az erdélyi részekben nem sokára felemelkedő vlah vagy oláh uralom várható rendszabályairól.* »*A Felvidék*«-en átlengő hazafiérzet erős fuvalma tán életre szítja a kialvóban levő szikrát, a nemzeti érzet szikráját.” (Concha Győző levele Grünwald Bélához 1878. III. 10-én. OSZK Kéziratár, Levelestár Fol. 8.)

ezt nem vállalta fel, ám neve és *A Felvidék* alkalmas volt arra, hogy a különféle politikai vitákban rá hivatkozva a szlovák–magyar kapcsolatokon tovább rontsanak.

Vesztróczy Zsolt: „A Felvidék”. Slovensko-maďarská pamfletová diskusia v 1870-tych rokoch

V 1870-tych rokoch sa začala slovensko-maďarská diskusia o slovenskej otázke pamfletom *A Felvidék* zvolenského podžupana Bélu Grünwalda, ktorý bol iniciátorom zrušenia troch slovenských gymnázií a *Matica slovenskej* v rokoch 1874–1875. Grünwald vo svojom pamflete vysvetlil, že pomocou prostriedkov dualistického zariadenia je nutné zničiť alebo asimilovať slovenskú inteligenciu, a „nová inteligencia” môže napomáhať slovenskému ľudu stať sa absolútne lojálnym voči uhorskému štátu. Grünwaldovi odpovedal zo slovenskej strany známy národovec Michal Mudroň, ktorý ho upozornil na národnostný zákon a vyčítal mu jeho predpisy. Ich spor ešte viac prehĺbil slovensko-maďarské protiklady, a meno Grünwalda sa stalo symbolom násilnej maďarizácie.

Felhasznált irodalom és rövidítések

OSZK Kézirattár – Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár

OSZK Levelestár – Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár, Levelestár

BAK

1997 BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, História, MTA TTI, 1997. (*História Könyvtár Monográfiák*, 9/1.)

BAKA

1990 BAKA András: *Eötvös Józseftől Jászi Oszkárig. A magyar nemzetiségi politikai gondolkodás változásai*. Budapest, KJK, 1990.

BÁN

1989 *Magyar történelmi fogalomtár*. Szerk.: BÁN Péter. 1. köt. Budapest, Gondolat, 1989.

BELLO

1997 BELLO, Polla: *Matica slovenská a národnostná otázka*. Matica slovenská, Martin, 1997.

ČULEN

- 1930 ČULEN, Konstantín: Béla Grünwald a slováci. In: *Slovenské Pohľady*, 46. (1930) 9. 616–623.
- 1931 ČULEN, Konstantín: "Svornost" (K histórii grünwaldizmu z roku 1873 a 1874.). In: *Kultúra*, 5. (1931) 1. sz. 27–33.

GRÜNWARD

- 1872a GRÜNWARD Béla: Felsőmagyarországi levelek a magyar nemzeti-séghez. In: *Reform*, 3. (1872. november 3.) 1–2.
- 1872b GRÜNWARD Béla: Felsőmagyarországi levelek a magyar nemzeti-séghez. In: *Reform*, 3. (1872. november 5.) 1.
- 1872c GRÜNWARD Béla: Felsőmagyarországi levelek a magyar nemzeti-séghez. In: *Reform*, 3. (1872. november 6.) 1–2.
- 1876 GRÜNWARD Béla: *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség*. Budapest, Ráth Mór, 1876.
- 1878a GRÜNWARD Béla: *A Felvidék. Politikai tanulmány*. Budapest, Ráth Mór, 1878.
- 1878b GRÜNWARD Béla: Nyílt levél Gyulai Pál úrhoz, a Budapesti Szemle szerkesztőjéhez. In: *Budapesti Szemle*. 17. köt. Szerk.: GYULAI Pál. Budapest, Ráth Mór, 1878. 193–203.
- 1891 GRÜNWARD Béla: Zólyom megye. In: *Megyei monográfiák. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén*. 1. köt. Szerk.: KÖRÖSI József. Budapest, MTA, 1891.

GULYÁS

- 2006 GULYÁS László: A magyar–szlovák határ kérdése a versailles-i békekonferencián. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8. (2006) 2. 117–132.

GYULAI

- 1878 GYULAI Pál: Válasz Grünwald Béla úr nyílt levelére. In: *Budapesti Szemle*. Szerk.: GYULAI Pál. 17. köt. Budapest, Ráth Mór, 1878. 203–208.

JÁSZI

- 1912 JÁSZI Oszkár: *A nemzeti államok és a nemzetiségi kérdés*. Budapest, Grill Károly Kiadóvállalata, 1912. (*Társadalomtudományi Könyvtár*)

KEMÉNY G.

- 1954 *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1892. 1. köt. Szerk.: KEMÉNY G. Gábor, Budapest, Tankönyvkiadó, 1954.*

KOZÁRI

- 2003 KOZÁRI Mónika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere. Budapest, Napvilág, 2003.*

LACKÓ

- 1986 LACKÓ Mihály: *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és bejegyzései. Budapest, Magvető, 1986. (Nemzet és emlékezet)*

LEHOTSKÁ

- 1959 LEHOTSKÁ, Darina: Dr. Michal Mudroň v kultúrpolitickom živote slovenskom. In: *Slovanská Bratislava. Sborník prípevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy. 1. Red.: FIALA, Alojz. Bratislava, Kultúrný a informačný odbor ÚNV v Bratislave, 1948. 290–342.*

MAŤOVČÍK

- 1990 *Slovenský biografický slovník. Red.: MAŤOVČÍK, Augustín. 4. zváz. Martin, Matica slovenská, 1990.*

MIKSZÁTH

- 1978 Mikszáth Kálmán *összes művei. 72. köt. Szerk.: BISZTRAY Gyula–REJTŐ István. Budapest, Akadémiai, 1978.*

MOCSÁRY

- 1886 MOCSÁRY Lajos: *Néhány szó a nemzetiségi kérdésről. Budapest, Singer és Wolfner Könyvkereskedés, 1886.*
1958 *Mocsáry Lajos válogatott írásai. Szerk.: KEMÉNY G. Gábor. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1958.*

MUDROŇ

- 1878 MUDROŇ Mihály: *A Felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevű politikai tanulmányára. 2. jav. kiad. Pozsony, 1878.*

N. N.

- 1878a N. N.: Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Szerk.: SZATHMÁRY Károly. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság Rt., Budapest, 5. köt.

N. N.

- 1878b N. N.: Felvidék. In: *Budapesti Szemle*. Szerk.: GYULAI Pál. 16. köt. Budapest, Ráth Mór, 1878. 421–428.

N. N.

- 1884a N. N.: Cím nélkül. In: *Felső-magyarországi Nemzetőr*, 2. (1884) 7. 56.

N. N.

- 1884b N. N.: Cím nélkül. In: *Felső-magyarországi Nemzetőr*, 2. (1884) 10. 75–76.

N. N.

- 1885 N. N.: Cím nélkül. In: *Felső-magyarországi Nemzetőr*, 3. (1885) 4. 30.

N. N.

- 1896 N. N.: *A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület évkönyve 1895–96-ról*. Szerk.: Az elnökség. Nyitra, 1896.

PÓK

- 1991 PÓK Attila: Nemzet és nemzetiség Grünwald Béla gondolkodásában. In: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára*. Szerk.: SOMOGYI Éva. Budapest, MTA TTI, 215–228.

POLÁNYI

- 1987 POLÁNYI Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905)*. Budapest, Akadémiai, 1987.

RUTTKAY

- 1939 RUTTKAY László: *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben*. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1939. (*Felvidék Tudományos Társaság Kiadványai*, 1. sorozat 7.)

ŠKULTÉTY

- 1983 *Listy Jozefa Škultétyho 1911–1941*. Pripr.: KOCÁK, Michal. Martin, Matica slovenská, 1983. 2. köt. (*Monografie–Documenta Litteraria Slovaca*, 19.)
- 2003 ŠKULTÉTY, Jozef: *Slovenský národ*. Vyb.: GRÁCOVÁ, Genovéva-MARKUŠ, Jozef. Martin, Matica slovenská, 2003.

ŠTILLA

- 1983 ŠTILLA, Miloš: *Martin Čulen/pedagóg a národný buditeľ*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.

SZARKA

- 1995 SZARKA László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1995.

SZEKFŰ

- 1989 SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, ÁKV–Maecenas, 1989. (*ÁKV–Maecenas reprint-sorozat*)

SZINNYEI

- 1892 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. 3. köt. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1892.
- 1894 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. 9. köt. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1894.

WINKLER

- 1997 WINKLER, Tomáš: *Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana*. Martin, Matica slovenská, 1997.

Függelék

Grünwald Béla, zólyomi alispán levele gr. Szapáry Gyula belügyminiszterhez 1874. december 8-án. OSZK Kézirattár. Grünwald Béla. A pánszláv mozgalomra és a nemzetiségi kérdésre vonatkozó iratok. 1884. Fol. Hung. 1-9.

Nagyméltóságú m. k. belügyminiszter Úr Kegyelmes Uram! Bizonyos idő óta élénken foglalkozik az ország közvéleménye Magyarország felvidékével s nagyobb részt tót ajku lakosságával. S méltán. A felvidék, mely alatt Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turóc, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Liptó, Zólyom, Árva, Abauj, Szepes, Sáros, Zemplén megyéket értjük, az országnak egyik jelentékeny és fontos része, mely megérdemli, hogy kormányzó államférfiaiink kiváló figyelemben részesítsék. Jelentékeny része az országnak a felvidék, mert majdnem 1000 mértföldi területet foglal el; fontossága pedig abban áll, hogy a nevezett megyék majdnem két milliónyi tót lakossága az ország egész északi határát lepi el, s ez okból a lakosság hangulata és magatartása az ország biztonsága szempontjából s egyéb politikai s kulturai tekintetektől eltekintve, a magyar államsorsára jelentékeny befolyást gyakorolhat. A magyar állam érdeke tehát azt kívánja, hogy a felvidék tót lakossága az államhoz ragaszkodjék, az ország határainak megbízható, hű őre legyen, s ennél fogva minden rendelkezésünkre álló eszközzel oda kell hatni, hogy az ország felvidékének tót lakossága megtartassék a magyar államnak s megóvassék minden kártékony befolyástól, mely a magyar államtól elidegeníthetné. Elsass és Lotharingen példája legfényesebben bizonyítja, hogy egy öntudatos politika következetes tevékenysége mily nagyszerű eredményeket képes elérni. A francia elem, mely példátlan vandalizmussal pusztított a nevezett tartományokban nem kímélte a lakosság életét és vagyonát, kétségkívül csak a legnagyobb elkeseredést és gyűlöletet találhatta a lakosságban abban az időpontban, mikor a nevezett tartományok birtokába jutott. Azóta pedig nem épen kíméletes eszközökkel mellőzte a lakosság nyelvét, s leplezetlenül francziásította a lakosságot, s mégis mily erős kapcsolatok fűzte a francia államhoz és nemzethez Elsass és Lotharingen német lakosságát, mily ragaszkodás nyilvánul e lakosság részéről a francia nemzethez s mily elkeseredést és gyűlöletet tanúsított vele fajrokon s a cultura és hatalom által nagy német nemzet iránt s mily nagy nehézségekkel kell a nagy eszközök felett rendelkező birodalmi kormánynak küzdenie, s mily akadályokat gördít elébe minden intézkedésnél a német lakosság ellenszenvé. Elsass és Lotharingen példája azt mutatja, hogy oly nép elem, mely nem uralkodó az államban, mely az uralkodó elem által meghódítottat s elnyomatott, mely földrajzi helyzeténél fogva folytonos érintkezésben áll magas culturával bíró fajrokon elemekkel, a hosszabb együttélés folytán egy államban, a közgazdasági érdekek solidaritása, az iskolák és tanintézetek tervszerű szervezése és működése által oda juthat, hogy a ragaszkodás az idegen uralkodó elem s az általa fentartott állam iránt erősebbé lesz a fajrokon elemhez való ragaszkodásnál, hogy ez utóbbitól, habár nyelvét megtartja is, teljesen elidegenedül, de sőt halálos ellenszenvé is válhatik csak azért, mert fajrokon német nemzet az uralkodó francia elem ellensége. Hogy mennyire kívánatos volna ránk nézve ma ily eredmények elérése, azt fölösleges bővebben bizonyítani. Minden idegen elem, melyet ily módon a magyar államnak és nemzetiségnek megnyernénk, nem volna egyéb a magyar elem szaporodásánál, gyarapodásánál és erősödésénél, csak ez volna az egyedüli módja a magyar elem fentartásának, s a magyar állam

belső megszilárdításának. A mi már most nevezetesen a felvidéket s tót lakosságát illeti, a viszonyokat ismerő hazafi a legnagyobb örömmel fogja constatálni, hogy a felvidék tót lakossága ma még alkalmas arra, hogy azzá legyen, a magyar elemnek, a mi az elsasi és lotharingeni német a francia nemzethez. A tót nép jó indulatú, békés és szorgalmas, s mindig tanulélet adta ragaszkodásának a magyar hazához. – Nincs példa rá az 1848. előtti történetben, hogy a tótok bármily nemzetiségi igényt támasztottak, vagy más szláv néppel solidaritásban állottak volna. A forradalom története bizonyítja, hogy a szabadságharcz legjobb katonái közé a felvidéki tót zászlóaljak tartoztak, s az a néhány ember, a ki Hurbán vezetése alatt lopott és fosztogatott, guny és megvetés tárgya ma is a tót nép előtt. De nem csak a magyar hazához ragaszkodik a tót nép, hanem a magyar nemzetiséghez is. – A tót előtt ösztönszerűleg rokonszenves és imponáló a magyar ember önértetesebb, férfias és lovagias fellépése által, a mi a tótnál hiányzik. Imponál neki a magyar faj ezredéves hatalma, nagyobb gazdagsága, műveltsége s a tót népben az ideál, melynek elérésére törekszik: a magyarság. Ha teheti magyarul taníttatja gyermekeit, s szívesen dicsekszik vele, ha magyarul beszélnek s büszkén mutogatja mindenkinek. Egészen más, tökéletesebb embert lát a fiában a tót, ha magyarrá lett. Egy fontos momentum az is, hogy a tótnak nincs külön történelme, külön tót hagyományai. Az ő története a közös magyar történet. Neki nincsenek nemzeti hősei, nemzeti nagy férfiai. – Az ő hősei magyar hősök, az ő nagy férfiai a magyar nemzet kiváló egyéniségei. Ép oly kevésbé bír nemzeti irodalommal, mely az egyes szellemi kifejlést lehetségessé tenné, s nincs önálló gazdasági élete, hanem a völgyek és folyók iránya magyar piacokra, a kenyér kereset a gazdag magyar vidékekre vezeti, s így minden arra utalja a tót népet, hogy a magyarra támaszkodjék, minden érdeke a magyar elemmel való érdekközösség érzetét ébreszti föl benne, mert hiányzanak neki az önállóság szellemi, anyagi és történelmi feltételei. S mind e viszonyok a tót elemre nem maradhattak hatás nélkül. – Nincs népfaj az országban, mely a magyarságtól annyira át volna hatva, mint a tót. Egész nemessége, főpapsága, egész értelmisége s mindenki a ki egy kis műveltségre igényt tart, nem tót, hanem magyar, s igen csekély részben német. A városi lakosság magyarosított német, de nem tót. – S a tót annyira nem becsüli nagyra saját nyelvét, hogy idegen vidéken inkább más nyelven beszél, s ha lehet eltagadja tótságát, csak a ki más nyelven nem beszél, s ennél fogva műveltség legalsóbb fokán áll, beszél tótnak. Egy szóval azt lehet mondani, hogy a magyar elem nem találhat alkalmasabb és előkészítettebb anyagot az assimilatióra a tót elemnél. S mily nagyszerű feladat megoldására nyílik alkalmuk államférfiainknak ezen a téren. – Lehet-e szebb feladat, mint megtartani közel két millió idegen nyelvű lakosságot az országnak; úgy intézni a dolgot, hogy a tanodák által értelmisége magyarrá legyen, hogy a magyar irodalomnak köszönje műveltségét, magyar költők művein lelkesüljön, a magyar nemzet hősei lebegjenek ideálként a szeme előtt, s így habár a köznép nagy tömege, mely az értelmiség vezetése alatt áll, megmarad is tótnak, megmagyarosított értelmisége által a magyar elembe olvadjon, szaporítsa számát, növelje a hatalmát s a magyar elem uralkodjék nemcsak külsőleg és névleg, hanem valóban belsőleg és szellemileg az ország legvégső éjszaki határáig, s hű s lelkesült bajnokai legyenek veszély idején, a fenyegetett határszéleken. Mindezen előzmények elérésére nem szükséges mesterséges és erőszakos eszközöket alkalmaznunk. Csak megtartanunk s fejlesztenünk kell azt, mi már meg van. A nemzetiségi igazság még nem talált visszhangra a tót nép nagy tömegében, a panszláv izgatók néhány évi működése még nem volt képes megigatni az ezeréves tradíciót, Magyarország érdekközösségéről [nem is beszélve – V. Zs.]. De sőt egy nevezetes jelenségre kell rámutatnunk, melyet

eddig is alig méltattak figyelemre államférfiaink, hogy azok, a kik a felvidéken a magyarság leglelkesebb bajnokai, nem magyar származásúak, hanem az iskola által assimilált németek és szlávok. A magyar elem miatt rég kitéphették volna a panszláv izgatók a ragaszkodást a haza iránt a tót lakosság kebeléből. A magyar elem nem igen gondol saját érdekeivel s tevékenységet éppen nem hajlandó kifejtetni nemzetiségi érdeke megóvására. A magyarosított német és tót értelmiség s a tót nép maga az, mely a panszláv izgatók működését ellensúlyozza, mely őket sujtja, megveti, a társas életből, községi, megyei, egyházi hivatalokból kizárja s a panszláv izgatók csakis ott érhettek el némi eredményt, a hol a viszonyok kényszere vagy önzés árulást követtetett el a magyar elem képviselőivel. Így történt ez Liptó, Turócz és Árva megyében, de ott hol ez nem történt, hol lelkiismeretesen s tervszerűleg őrködtek a magyar érdek fölött, ott a panszlavizmus jelentékenyen nem terjedett és nem terjedhetett. A felvidék tót lakosságának ezen hangulatában a magyar nemzet oly kincset bír, melyet meg nem óvni, s egy csoport panszláv izgatónak zsákmányul engedni megbocsáthatatlan bűn volna. Azok, a kik a magyar állam ellenei ép' e hangulat megváltoztatására törekszenek, mert tudják, hogy míg e hangulat uralkodó a tót népnél, addig sohasem válhatik a haza elleneinek eszközüvé. – S azért midőn a Schmerling-féle provisorium idejében a kormány fő törekvése az volt, hogy a magyar elem elszigeteltessék, s e célra minden eszközt felhasznált, nevezetesen azt is, hogy a magyar nemzetiség elleni izgatásnak tág tért nyitott s arra jutalmat tűzött ki s a felvidéken is tisztviselőkül lehetőleg oly emberek alkalmaztattak, a kik a magyar elem ellenségei voltak, vagy ellenséges irányú működésre magokat leköteltették, ebben az időben tétetett le alapja a panszláv izgatás eszközeinek, s ekkor lett organisálva az a párt, melyet jelenleg panszláv pártnak nevezünk. E párt az 1861-ben hivatalokból kimaradt Bach-korszakbeli tisztviselőkből, a társadalom minden elégedetlen és problematicus existenciáiból, szűk látókörű protestans papokból s tanítókból, s a beszercebányai kath. püspök Mojzes, nem különben a nyitrai és szepesi püspökök befolyása folytán néhány katolikus papokból s tanítókból alakult, s csekély számú tagjai nagy reményeket kötöttek a párt jövőjéhez, midőn három egyházmegye főpásztora mozdította elő gyarapodását a tót lakosság azonban határozottan nyilvánította ellenszenvét e három püspök iránt. Mojzes nem mert Beszercebányára jönni, a nyitrai káptalant a nép megtámadta s a szepesi püspököt csak teljes visszavonultsága mentette meg az ellenszenves demonstrációktól. Ekkor alapítottatott a tót Matica, mely felvidéki városban helyet nem kapott, s kénytelen volt magát a jelentéktelen T. Szt. Mártonban meghúzni, ekkor alapítottatott a nagy rőczei gymnasium is. A zniói és T. Szt. mártóni gymnasium alapítása a később időbe esik. Kétségkívül az 1862 év az, melytől a panszláv párt keletkezése számítható s akkor vett nagyobb lendületet külső szervezése, a Maticza alapítása, egy tanintézet felállítása, néhány főpap s az egész közigazgatási és törvénykezési tisztikar támogatása s több zúghírlap alapítása által. Az izgatás ekkor nyíltan és rendszeresen indult meg a magyar állam és magyar nemzetiség ellen. S nem lehet tagadni, hogy a panszlavizmus terjedt mindenütt a hol a befolyás érvényesíthette magát. A hivatal keresők, a seminariumokban nevelt vagy a püspököknek tetszeni akaró papok, a papoktól függő tanítók, azután a kereset nélküli kézművesek között sikerült proselytákat szereznie. Azonban érintetlen maradt az egész s a felvidéken számos nemesség, a műveltebb és vagyonos polgári osztály, s az egész parasztság. S hogy a panszlavizmus ennyi sikert is tudott felmutatni, annak több oka van. Először hogy a Maticzában célszerű szervezetet s egységes vezetést nyert, s az izgatás irodalmi eszközeit szerezte meg magának; másodsor hogy megengedettett nekik panszláv szellemű tanintézetek ala-

pítása, melyekkel sok ifjút rontottak meg 12 év óta és ifju fanatikussal szaporították so-raikat; harmadszor hogy a nemzetiségi törvény megzavarta az elméket s az irányadó állam-férfiak oly elveket hangoztattak, melyek a törekvéseknek némi jogosultságot kölcsönöztek; végre negyedszer eddigi kormányaink magatartása, mely nemzetiségi tekintetben nem lévén határozott, sokakban azt a félelmet ébresztette föl, hogy a kormány úgy mint másutt tette cserbe fogja hagyni a magyar érzelmű elemeket, s nem ezeket, hanem az izgatókat fogja figyelembe venni, s ennél fogva czélszerűbbnek tartották a passivitást, mintsem ma-goknak tevékenységek által veszélyes ellenségeket szerezzenek a panszláv izgatókban. A három utóbbi ok azonban már megszűnt. A jelenlegi kormány magatartása kizár minden kétséget aziránt, hogy a panszláv törekvéseknek bizonyos jogosultságot tulajdonítva az országgyűlés s a magyar sajtó is határozott állást foglalt el nemzetiségi izgatással szemben, és ennek folytán a felvidéken is napról napra szaporodik csak azok száma, akik visszavo-nulnak a panszlávoktól, mert látják, hogy nincs kilátásuk a sikerre a magyar pártiak pedig teljesen kiléptek a passivitásból, s tevékeny részt vesznek a panszlávok elleni küzdelemben. A három panszláv gimnázium eltörlése, mely Zólyommmegye felszólalása folytán az egész felvidék lelkesült támogatásával bekövetkezett, lehetetlenné teszi a panszláv pártiaknak, hogy új nemzedéket neveljen magának. Egyes szűkebb körben kártékony hatást gyakorol még egy-egy panszláv pap és tanító, s néhány felvidéki papnövelde, de a nagy, messzire ki-ható eszközöktől meg vannak fosztva. – Szűk körben tehetnek kárt egyesek eltántorítása, megnyerése által, de tágabb körben intézetek által nagyobb eredményeket nem képesek elérni. Az egyedüli tényező, mely a panslavismus kezében van még a T. Szt. Mártonban székelő tót Maticza. A „Matica” jelentősége abban áll, hogy a panszláv irány külső megtes-tesülése, ennek az irányzatnak a képviselője, hogy irodalmi tevékenysége által, mely azon-ban nem tudományos művek kiadásában, hanem politikai irányzatú naptárok, röpiratok, hirlapok és egyéb nyomtatványok kiadásában áll, befolyást gyakorol a szellemekre, s leg-inkább a magyar történet meghamisítása, s kiadványainak magyar ellenes iránya és szelleme által hat kártékonyan, s hogy a Maticában a panszláv párt egységesen van organisálva. Köztudomású dolog, hogy a Matica politikai tevékenységet fejt ki, s majd nem kizárólag a politikával foglalkozik. Köztudomású dolog, hogy a pénzt, melyet a Maticára gyűjtenek politikai czélokra fordítják, részint az által, hogy képviselő választások alkalmával a vá-lasztással járó költségek fedezésére fordítják, részint az által, hogy kölcsönt adván a Matica pénzből sok embert nyernek meg s hoznak függésbe a Maticától. Mindez azonban kéz-zelfogható, concrét tényekben nem nyilvánult, s a politikai tevékenységet nehéz lett volna mind ekkoráig a Maticára bizonyítani, ha utóbbi időben elbizakodottságuk, s azon föltevés, hogy nálunk büntetlenül lehet a politica terén elkövetni mindent, egy meggon-dolatlan lépésre nem ragadta volna tagjait, mely oly kézzelfogható eltagadhatatlan tény-t képez, mely világosan bizonyítja, hogy az alapszabály értelmében tisztán irodalmi egyes-let valóban politikával, és pedig a magyar állam ellen irányult politikával foglalkozik. A Zágrábi egyetem megnyitásánál ugyanis a tót Matica is képviseltette magát három kiküldött által. – Az egyik Csulen Márton volt a zniói panszláv gymnasium igazgatója, s a Matica választ-mányának tagja, a másik Szaszinek Ferenc a Matica titkára s a turócszentmártoni gymna-sium hittanára, s Turzó Lajos ügyvéd s a Matica választmányának tagja. A zágrábi ünne-pélyen Csulen Márton volt a szónok s tót nyelven a következő beszédet mondotta el: „A magas Tátra aljáról jövők, mint a Matica megbízottja s testvéri üdvözlét hozok nektek a tót Maticza által képviselt három milliónyi tót nemzettől. – Az bizonyos, hogy a horvát

nemzetnek a szláv népek között nincs odaadóbb, őszintébb barátja a tót nemzetnél, ha csapás ért benneteket, érezte a tót nemzet is, ha kedvezőtlen sors nyomott benneteket, ez megsebezte a mi szíveinket is. Nem tagadhatjuk el tehát őszinte örömünket oly fontos pillanatban sem, mint egyetemetek megnyitása. Ez az egyetem nemcsak a tietek, benne a mienk is, s az egész szlávságé. Igaz, hogy sok egyetem van, de ezek nekünk idegenek; a szláv ifjuság szerezhethet ott tudományt, de gyakran megtörténik, hogy elidegenedik nemzetiségétől. A zágrábi egyetem nem lesz ilyen, az édes anyanyelven fogja tanítani növendékeit, s tudomány mellett tanítani fogja őket, nemzetök szeretetére emlékezve a dicső Strossmayer elveiről. A ti egyetemetek az első szláv egyetem délnyugaton, mely hivatva van a felvilágosodást terjeszteni kelet felé, melynek nyers ereje ellen megvédte a horvát ifjuság a keresztyén Európát. – A mai nap azonban záloga a szebb jövőnek ránk, tótokra nézve is, mert ha ti kedves testvérek, legyőztetek annyi akadályt, mely lehetetlenné tette törekvéseink valósítását; ez ránk nézve a remény csillaga, hogy ránk virrad még az a nap, midőn mi is anyanyelvünkön fogjuk tanítani ifjuságunkat a tót nemzetnek.” E beszéd, mely a Maticza közlönyének 126-ik számában közöltetett, s a magának a szónoknak közlésén alapszik, kellően megvilágítja a Matica politikai működését. E beszéd már nem is titkolja azt, hogy a Matica a „tót nemzetet” képviseli, s hogy annak nevében politikai enunciatiókat tehet. S ha már ez magában véve oly tény, melyet következmények nélkül hagyni nem lehet, még inkább megfontolásra méltó az a szellem, mely a beszédet átlengi s fennen hirdeti a szláv törzsek solidaritását, melyet a tót nép eddig nem ismer, s hogy azt ismerje és érezze valóban nem állhat érdekükben. A magyar sajtó méltán megütközött a Matica küldötteinek fellépésén, és e megütközésének kifejezést is adott, feltűnhetett az is, hogy még a magyar intézetek küldöttei botrányosan udvariatlan, de sőt ellenséges indulattal fogadtattak, a tót Matica küldöttei a legszívélyesebb fogadtatásban részesültek. Erre a Matica közlönye a Narodni Noviny 128-ik számában a következő cikket közli, mely még világosabban fejezi ki a Matica magatartását. A cikk így hangzik: „A tót Matica küldöttségének jelenléte a zágrábi ünnepélyen nagy zajt idézett elő a magyar sajtóban. S hogy is ne? Hiszen a magyarok már majdnem hozzá szoktak ahhoz, hogy ők képviselik egész Magyarországot, mintha itt más emberek, mint magyarok nem is volnának. S azért Zágrábban is úgy akartak előtűnni, mint egész Magyarország képviselői. S ime egyszerre csak felszólalnak a három milliónyi tót nemzet képviselői. – Ezt nehezen viselik és sokat adnának érte, ha otthon maradtunk volna. De hát mi ott voltunk s felszólaltunk képviselőink által. Kifejeztük őszinte örömünket a horvát testvérek haladása felett, határtalan odaadásunkat fejeztük ki a közös tudományos tűzhely iránt, s kimondottuk azt is, hogy nem vagyunk oly szerencsések, hogy saját haladásunkkal dicsekedhessünk, mert élveznünk kell a magyar szabadság keserű gyümölcseit. S mindaz amit ott küldötteink szájával mondtunk, a részvét és kölcsönös ragaszkodás hangos kifejezéseit idézte elő testvéreinknél. S ez nem tetszik a sógornak. /így nevezik a magyarokat/ Most szemére vetik egyrészt küldötteinknek, hogy provocative viselték magokat, másrészt a horvátoknak, hogy magoktartását helyeselték. De hát miben állott küldötteink provocatív fellépése? Csulen úr kifejezést adott azon természetes érzelemnek, hogy a zágrábi egyetemet magunkénak is jelentette ki, s egyszersmind kifejezést adott azon reményének is, hogy ránk is jobb idők fognak virradni. Igen, a zágrábi egyetem a mienk is, a mi kincsünk és talizmánunk, s a szláv igazság győzelmében úgy hiszünk, mint az isten igazságában. Hogy az nektek nem teszlik, arról nem tehetünk, de nem is gondolunk vele... Örvendünk tehát szívünk mélyéből, hogy a tót nemzet is képviselve volt a zágrábi

ünnepélyen, s küldötteink méltóan s meggyőződésünknek megfelelőleg képviseltek bennünket. Mi teljesen meg vagyunk velők elégedve, s meg vannak velők megelégedve (sic!) azok is, a kiknek megelégedésére súlyt fektetünk. Végre biztosíthatunk mindenkit, hogy jövőre is az fogjuk tenni, a mi nekünk tetszik, akár tetszik az valakinek, akár nem". Ily vezércikkkel kísérte a Matica közlönye, a Matica által képviselt három milliónyi tót nemzet küldötteinek fellépését Zágrábban, s azt hiszem e hang, e nézetek jellemzésére nem szükséges bővebb magyarázat. Az eddigi büntetlenség folytán nagyra nőtt elbizakodás, hetvenkedés, s a magyar elem elleni gyűlölet nyer minden szavakban kifejezést. Mindenesetre talán azt lehetne mondani, hogy még nem képeznek oly tényt, melynek alapján bebizonyítottnak lehetne tekinteni azt, hogy a Maticza nevében küldöttei által a Matica közlönyében kifejezett nézetek a Matica nézetei. Mert hisz nem lehet tudni, vajjon a küldöttek a Matica nézeteivel összhangzásban s a Matica helyeslésével s jóváhagyásával tették-e az ismeretes nyilatkozatokat, s így nem is lehetne e nyilatkozatokért a Maticát felelőssé tenni. Azonban ezt a kétséget is eloszlatja maga a Matica, a mennyiben folyó évi november 4-én tartott gyűlésében tárgyalván a folyó évi október 7-én tartott gyűléséből Zágrába kiküldött képviselői által előterjesztett jelentést, 2. szám alatt hozott határozatában kijelenti, hogy a kiküldötteknek a tót Maticának a zágrábi ünnepélyen méltó képviselőitől köszönetét fejezi ki. E határozata által a Matica helyeselte kiküldötteinek föllépését Zágrábban azt magáévá tette, s így nyilván átlépte a határokat, melyek között alapszabályai értelmében mozognia kell; mint irodalmi egyesület nyilvános ünnepélynél egy nemzet képviselőjeként szerepelt s politikai ennunciatiokat tett és ez oly tény, melyet egy rendezett országban sem tűrnek meg a törvény iránti tisztelet fentartása érdekében. Ha ily kihágásokat büntetlenül lehet nálunk elkövetni, senki sem fogja magát kötelezve érezni a törvényes szabályok feloszlására. Így a Matica maga szolgáltatta a fegyvert saját megsemmisítésére. Annyi bizonyos, hogy ily kedvező alkalom még nem nyílt a panszláv izgatás fészkeinek megsemmisítésére. Nagy kár volna hazára, ha ez alkalmat fel nem használnók, hogy véget vessünk a haza ellenes izgatás e legutolsó és veszélyes eszközének. A jog és a rendre való tekintet kétségtelenül a feloszlítás mellett szól. S most csak az a kérdés, vajjon nem intézne-e elő nagy elkeseredést, izgatottságot a felvidéken, s nem nagyobbítaná-e a bajt a helyett, hogy csökkentené? E kérdésre legjobb felvilágosítást adja a panszláv gimnasiunok bezáratása, mely a felvidéken, néhány panszláv izgatót kivéve általános megelégedést idézett elő s csak azt sajnálta a közönség, hogy már évek előtt nem történt. De a tót iskoláknak még kedvezőbb helyzetök volt, mint a Maticának. – A Maticát a tótok mindenekelőtt egy haszontalan és haza ellenes intézetnek tekintik, melyet főemberei fejős tehénnek használnak, hogy mint igazgatók, titkárok, pénztárnokok s. a. t. fizetést huzzanak. A „Maticár” vagyis a „Matica tagja” gúnynév, mely miatt, – a mi elléggé jellemző – sok becsületsértési per indítottat már. A Matica muzeumában legutóbb történt lopás, midőn 6000 frt. értékű arany és ezüst pénz veszett el eddig ki nem puhatolt módon, végleg megrontotta a Matica hitelét, mert a tót közönség, de sőt magok a panszlávok is Pauliny-Tóth Vilmosra a Matica alelnökére s Szaszi-nek Ferenczre a titkára gyanakszanak, mert ezek a Matica épületében laknak s a kulcsok az ő őrizetükre vannak bízva, s azóta semmiféle értékes gyűjtemény nem jutott a Matica muzeumába. Általános a gyanú, hogy a Matica pénzei hűtlenül kezeltetnek, mert oly emberek kezében van, kik vagyonilag tönkre jutottak, s csak a Maticából élőködnek. De van egy más körülmény is, mely a Matica tagjainak jelentékeny része előtt kíváнатossá teszi a Matica feloszlítását. A Matica keletkezése nem csupán nemzetiségi lelkesedésnek szüleménye,

hanem nagy szerepet játszott akkor a kényszer, a pressió és terrorizmus minden neme. Bizonyítja ezt az a jelenség, hogy most be kell perelni a Matica tagjainak részét, hogy a tagsági díjakat fizessék. – Ezek a fizetést megtagadják, mert ugymond, a püspök, vagy más előljáró kényszerítette őket a Maticába való belépésre, sőt gyakran azt is mondják, hogy nem is ők magok írták alá, hanem valamely panszláv egyházi előljáró. Saját tapasztalatomból mondhatom, hogy a Schmerling-féle provisorium alatt alkalmazásban volt hivatalnokok a községeket kényszerítették a Matica támogatására. – Most a községeket végrehajtással fenyegetik, én azonban, midőn hozzám jöttek tanácsot kérni, egyenesen utasítottam őket, hogy egy fillért se fizessenek, mert a fizetésre nem kötelezhetők. A Maticának körülbelül 300 tagja lehet, de ennek harmada bizonyára a legnagyobb örömmel fogja fogadni a kormány intézkedését, mert megszabadul egy oly egylet kötelékéből, melybe kényszer által jutott, jobb meggyőződése ellen s melynek tagja lenni úgy is szűgyen a felvidéken. Azt mondhatom tehát a legjobb meggyőződésem s lelkiismeretem szerint, hogy a tót Matica felosztatása éppen a tótok között fogadtatnék a legnagyobb örömmel és meglelégedéssel, kik már megunták e megvetett tekintély nélküli elitue garázdálkodásait. S a Matica felosztatásának más téren is volnának előnyös következményei. A Matica megszüntetése folytán megszűnnék a panszláv nyomda, s a tur. szt. mártóni takarékpénztár is, mely leginkább a Matica pénzére alapítottott, s bizonyára megszűnnék a panszláv agitatio közlönye a Narodni Noviny is, mely leginkább a Matica pénzből reá fordított összeg segélyével tartatik fenn. S az eljárás nagyon egyszerű volna a Matica felosztatásánál. Az alapszabályokban az intézet céljául az irodalmi és tudományos működés van kitűzve. Minthogy azonban a Matica irodalmi téren mind eddig nem tett semmit, de sőt a panszláv iskolák számára, még tót tankönyveket sem volt képes produkálni, hanem cseh könyvekből tanítottak, s egészen politikai tevékenység által volt igénybe véve, s legutóbb a zágrábi eset alkalmával átlépte az alapszabályokban kitűzött határokat, egyszerűen megszüntetendő. Nem szükséges itt nagy vizsgálat. Teljesen elégséges, ha Nagyméltóságod egyedül a zágrábi esetre szorítkozik, s ezt veszi kiinduló pontul; egyéb tényekre és adatokra nincs szükség. Két okmánya van szüksége: az alapszabályokra és a Matica folyó évi november 4-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvére. Ez teljesen elégséges arra, hogy a Matica felosztatását minden elfogulatlan ember előtt indokolja. Ezeket voltam bátor Nagyméltóságodnak előterjeszteti, s ismétlem, hogy híven adtam kifejezést azon hangulatnak, mely a felvidéken uralkodik. Méltóztassék bárkihez – kivéve néhány kétes politikai jellemű képviselőt és tisztviselőt – fordulni valamennyien igazat fognak nekem adni. – Nagy merészség volna tőlem Nagyméltóságodat félrevezetni akarni, s bűnnek tartanám azt minden körülmények között. Szándékom nem félrevezetés, hanem Nagyméltóságod tájékoztatása s azon Nagyméltóságod iránt táplált mély tisztelet és ragaszkodásból eredő ohajtás, hogy Nagyméltóságod legyen az érdem és dicsőség oly intézkedésnél, melynél alig tehet nagyobb szolgálatot a magyar nemzetnek. A felvidék lakossága ohajtja és várja ez intézkedést, magok a panszlávok is el vannak rá készülve s resignatióval várják, mert nem hiheti senki, hogy ily alkalmat, mint a szóban forgó elmulasztaná a kormány felhasználni, s most is csodálkoznak már, hogy mindekkoráig nem történt semmi, holott már másfél hónap múlt el a zágrábi ünnepély óta. A felvidék ohajtja és várja Nagyméltóságodtól az intézkedést a haza érdekében s Nagyméltóságod ha ez ügyben gyorsan és erőlesen fog intézkedni, örök emléket állítana magának a felvidék hálás lakossága kebelében. Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését, mellyel maradtam Nagyméltóságodnak. Besztercebányán 1874. december 8-án a. sz. Grünwald Béla s. k. Zólyom megye alispánja.